

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΧΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

A.M: 7065

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΘΩΜΑΪΔΗΣ ΚΛΕΑΝΘΗΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2019

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελείται από 7 κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά τον τουρισμό ως έννοια, αναλύεται η ιστορία του, οι κατηγορίες από τις οποίες αποτελείται και οι μορφές του. Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στον τουρισμό στην Ελλάδα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Ο θρησκευτικός τουρισμός βρίσκεται και αναλύεται στο κεφάλαιο 3 και ακολουθούν στο επόμενο κεφάλαιο όλα τα προσκυνήματα της ορθοδοξίας στην Ελλάδα. Στο πέμπτο κεφάλαιο βρίσκεται το ερωτηματολόγιο και στη συνέχεια τα συμπεράσματα. Τέλος, παρατίθεται η βιβλιογραφία.

Σκοπός της εργασίας είναι να αναλυθεί σε βάθος η σχέση του τουρισμού με τη θρησκεία, και στην προκειμένη περίπτωση με τον ορθόδοξο χριστιανισμό στην Ελλάδα. Έτσι, μέσα από ιστορικές αναδρομές και εξήγηση των μορφών και ειδών τουρισμού και προσκυνημάτων, γίνεται προσπάθεια εξαγωγής ενός συμπεράσματος σχετικά με την οργάνωση του θρησκευτικού τουρισμού από τον κόσμο και τις μεθόδους που προτιμά.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία πραγματεύεται τον θρησκευτικό τουρισμό και τα προσκυνήματα της ορθοδοξίας στον Ελλαδικό χώρο. Αρχικά προσδιορίζουμε την έννοια του τουρισμού, τις διάφορες κατηγορίες του, στη συνέχεια εμβαθύνουμε στις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού και στα πλεονεκτήματα που έχουν. Κάνουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή του τουρισμού στην Ελλάδα και αναλύουμε τις επιπτώσεις που προέκυψαν λόγω της οικονομικής κρίσης. Προχωρώντας στο κυρίως θέμα ορίζουμε και αναλύουμε τον θρησκευτικό τουρισμό και τις κατηγορίες του, παρουσιάζουμε το πλήθος των μνημείων της Ελληνικής ορθοδοξίας, τι μπορεί ο επισκέπτης – προσκυνητής να θαυμάσει σε καθένα από αυτά και καταγράφουμε, όπου είναι εφικτό, την επισκεψιμότητα και την περίοδο αιχμής αυτής.

ABSTRACT

The paper deals with religious tourism and the pilgrimage of orthodoxy in Greece. Initially we define the concept of tourism, its various categories and then we deepen into the special and alternative forms of tourism and the advantages they have. We make a brief historical retrospection of tourism in Greece and we analyze the consequences that arose due to the economic crisis. Moving on to the main theme, we define and analyze religious tourism and its categories, present the multitude of monuments of Greek orthodoxy, what can the visitor - pilgrim admire in each of them and record the peak period of visitors' where it is possible.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω πρώτα από όλα τους γονείς μου που με στηρίζουν όλα αυτά τα χρόνια όχι μόνο οικονομικά αλλά και ψυχολογικά στη προσπάθεια να πέτυχω τους στόχους μου. Στη συνέχεια θέλω να πω ένα θερμό ευχαριστώ σε όλους τους καθηγητές του τμήματος διοίκησης και οικονομίας τουριστικών επιχειρήσεων για τις γνώσεις που μου προσέφεραν αλλά και να για την καθοδήγηση τους στα επόμενα βήματα της επαγγελματικής ζωής μου.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στο κύριο Κλεάνθη Θωμαΐδη που με εμπιστεύτηκε για τη διεκπεραίωση αυτής της εργασίας, για τις χρήσιμες συμβουλές, παραπομπές και υποδείξεις αλλά και για το συνεχή ενδιαφέρον του ώστε να έρθει εις πέρας η εργασία.

Copyright © Αλέξανδρος Χίου, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων του ΤΕΙ Κρήτης δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ABSTRACT

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

1.1	Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ .....σελ. 3
1.2	ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ .....σελ. 4
1.3	ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ .....σελ. 6
1.4	ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ .....σελ. 8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1	ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ .....σελ. 11
2.2	Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ .....σελ. 14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

3.1	ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΟΡΙΣΜΟΣ σελ.16
3.2	ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ σελ.17
3.3	Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ σελ.18
3.3.1	ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ σελ.18
3.3.2	ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ σελ.19
3.3.3	ΞΩΚΛΗΣΙΑ σελ.20
3.3.4	ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ – ΕΝΟΡΙΕΣ σελ.20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

4.1	ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ	σελ.21
4.1.1	ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ	σελ.23
4.2	ΤΑ ΜΕΤΕΩΡΑ	σελ.27
4.2.1	ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΕΩΡΩΝ	σελ.28
4.3	Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ	σελ.30
4.4	ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΜΟ	σελ.32
4.5	Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΕΚΑΤΟΝΤΑΠΥΛΙΑΝΗ ΣΤΗ ΠΑΡΟ	σελ.33
4.6	ΠΑΡΟ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΣΤΗ ΣΥΜΗ	σελ.35
4.7	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΟΥΜΕΛΑ	σελ.37
4.8	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ	σελ.38
4.9	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ	σελ.39
4.10	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΛΑΥΡΑΣ	σελ.40
4.11	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ	σελ.41
4.12	ΞΑΝΘΗ	σελ.42
	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΠΑΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ	
	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΛΑΜΟΥΣ	
	ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΓΓΕΛΙΩΤΙΣΣΑΣ	
4.13	ΝΕΑ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΤΗ ΧΙΟ	σελ.44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	σελ.45
-----------------------------	--------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	σελ.48
---	--------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ.50
---------------------------	--------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο πρώτος ορισμός του τουρισμού διατυπώθηκε το 1941 από τους καθηγητές Hunziker και Krapf ως έξης: **«ο τουρισμός είναι το σύνολο των φαινομένων και σχέσεων που δημιουργούνται από ένα ταξίδι και από την παραμονή των ατόμων σε ένα μέρος που δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι»**. Βέβαια ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (Π.Ο.Τ) δίνει τον παρακάτω επίσημο αποδεκτό ορισμό: **«Ο τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες των ανθρώπων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε άλλες περιοχές από το σύνηθες περιβάλλον τους για διάστημα που δεν ξεπερνάει μια συνεχόμενη χρονιά για ψυχαγωγία, δουλειά, αναψυχή και άλλους σκοπούς»**.

Η έννοια του τουρισμού όμως είναι αρκετά σύνθετη και πολυδιάστατη, μπορεί να προσεγγιστεί από διαφορετικούς τομείς όπως οικονομικούς, πολιτιστικούς, ψυχολογικούς, στη προσπάθεια μας λοιπόν να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια δόθηκαν οι ακόλουθοι ορισμοί:

- 1) Ο τουρισμός είναι αποτέλεσμα μεμονωμένης ή ομαδικής μετακίνησης ανθρώπων σε διάφορους τουριστικούς προορισμούς και η διαμονή τους σε αυτούς επί τουλάχιστον ένα 24ωρο με σκοπό την ικανοποίηση των ψυχαγωγικών τους αναγκών.
- 2) Οι διάφορες μορφές του τουρισμού περιλαμβάνουν απαραίτητα δύο βασικά στοιχεία: το ταξίδι στον τουριστικό προορισμό και τη διαμονή σε αυτόν.
- 3) Το ταξίδι και η διαμονή λαμβάνουν χώρα εκτός του τόπου της μόνιμης διαμονής των ανθρώπων που αποφασίζουν να μετακινηθούν για τουριστικούς λόγους.
- 4) Η μετακίνηση ανθρώπων σε διάφορους τουριστικούς προορισμούς είναι προσωρινού και βραχυχρόνιου χαρακτήρα, που σημαίνει ότι πρόθεσή τους είναι να επιστρέψουν στον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους μέσα σε λίγες, μέρες, εβδομάδες ή μήνες.
- 5) Οι άνθρωποι επισκέπτονται τουριστικούς προορισμούς για τουριστικούς λόγους, δηλαδή για λόγους διαφορετικούς από της μόνιμης διαμονής τους ή επαγγελματικής απασχόλησης τους.

Επίσης, ο τουρισμός μπορεί να χαρακτηριστεί και ως ανάγκη, δηλαδή η ανάγκη του ανθρώπου να μετακινείται ώστε να δει διαφορετικές εικόνες και τοπία, να γνωρίσει νέους πολιτισμούς και συναναστραφεί με νέους ανθρώπους στη προσπάθεια του να τους κατανοήσει και να διευρύνει το πνεύμα του ή απλώς να ακολουθήσει μια νέα μόδα

1.2 ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ

Ο τουρισμός ως περιήγηση-γνωριμία με πολιτιστικές και κοινωνικές αξίες άλλων λαών, χρονολογείται από την αρχαιότητα. Βέβαια ο τουρισμός εξελίχθηκε και άλλαξε στο πέρασμα των αιώνων. Ίδια όμως παραμένουν δύο βασικά στοιχεία στα οποία και στηρίζεται. Ο ελεύθερος χρόνος και η δυνατότητα μετακίνησης των ατόμων από το ένα μέρος στο άλλο. Οι πρώτοι περιηγητές/ταξιδιώτες ταξίδευαν για επαγγελματικούς σκοπούς, και ήταν κατά κύριο λόγο έμποροι και επιστήμονες.

Στην αρχαία Ρώμη και στην Ελλάδα οι πρώτοι ταξιδιώτες ανήκαν στις υψηλότερες κοινωνικές τάξεις των πολιτών καθώς ο τουρισμός πάντα συνδυαζόταν με τον ελεύθερο χρόνο και αυτοί που είχαν ελεύθερο χρόνο ήταν οι οικονομικά εύποροι. Είχαν λοιπόν την δυνατότητα να συμμετέχουν σε διάφορες ταξιδιωτικές μετακινήσεις, όπως για παράδειγμα οι διεθνείς ταξιδιωτικές μετακινήσεις των Ελλήνων και Ρωμαίων για λόγους αναψυχής στην Αίγυπτο, οι εσωτερικές μετακινήσεις για να παρευρεθούν σε εορτές, θεατρικές παραστάσεις και αθλητικούς αγώνες. Στην αρχαία Ελλάδα οι πρώτες οργανωμένες εκδηλώσεις με διεθνή χαρακτήρα και συμμετοχή ήταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες το 776 π.Χ.

Η συνεχής βελτίωση των μεταφορικών μέσων, η δημιουργία μεγαλύτερων δρόμων και η χαρτογράφηση των θαλασσών δίνουν τη δυνατότητα να πραγματοποιούνται περισσότερα ταξίδια. Προχωρώντας στην περίοδο του Μεσαίωνα αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα δύο μορφές τουρισμού, ο πανεπιστημιακός τουρισμός ο οποίος εμφανίζεται περισσότερο ανεπτυγμένος γύρω από τα πανεπιστημιακά κέντρα της Ευρώπης, όπως την Οξφόρδη, το Κέμπριτζ και το Παρίσι και ο τουρισμός θρησκευτικών γεγονότων και εορτών στον οποίο τα περισσότερα ταξίδια γίνονταν στη Μέκκα, στους Αγίους Τόπους, και στην Ιερουσαλήμ. Στα τέλη του μεσαίωνα τα Γερμανικά και Ελβετικά ξενοδοχεία είχαν αποκτήσει μεγάλη φήμη και στην Γαλλία η γαστρονομία μαζί με το τουριστικό προϊόν συνδύασαν την παραμονή με την ψυχαγωγία.

Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης παρατηρούνται αλλαγές στις ανάγκες των ταξιδιωτών. Οι Άγγλοι ευγενείς πλέον ταξιδεύουν με κυρίαρχο κίνητρο να εμπλουτίσουν τις γνώσεις και τους ορίζοντές τους. Έτσι στην Γαλλία δημιουργούνται δύο ειδών περιηγήσεις: η «μικρή περιήγηση» (petit tour) και η «μακρά περιήγηση» (grand tour). Με την ανάπτυξη αυτών των ταξιδιών επίσης αναπτύχθηκαν τα πανδοχεία, οι δρόμοι και τα μεταφορικά μέσα και σιγά σιγά με τα οργανωμένα ταξίδια έγιναν οι ανακαλύψεις της Αμερικής, Ασίας, Αυστραλίας και Ωκεανίας. Έτσι έμποροι, επιστήμονες, ιεραπόστολοι μετέφεραν την επιστήμη, τον πολιτισμό, τις ιδέες και την ιστορία από τόπο σε τόπο.

Τον 19 αιώνα ο τουρισμός με την εμφάνιση του σιδηρόδρομου και της ναυπήγησης του ατμόπλοιου αναπτύχθηκε ακόμα περισσότερο. Αυτές οι δύο νέες τεχνολογίες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σε αυτό καθώς η μετακίνηση έγινε πιο ασφαλής, γρήγορη και το κόστος των ταξιδιών μειώθηκε.

Η λέξη tourist χρησιμοποιείται για πρώτη φορά το 1800 για να χαρακτηρίσει τα άτομα που συμμετέχουν στη μακρά περιήγηση (grand tour). Το 1839 εκδίδονται οι πρώτοι τουριστικοί οδηγοί του Baedeker με ονομασία «ένα ταξίδι στο Ρήνο» και αναφέρεται σε όσο πρέπει να ξέρει ένας ταξιδιώτης που θέλει να πάει στο Ρήνο. Την ίδια περίοδο ο J. Murray στην Αγγλία εκδίδει ένα εγχειρίδιο για ταξιδιώτες στην Ελβετία.

Με τον τουρισμό να αναπτύσσεται συνεχώς, εμφανίστηκε η ανάγκη για οργάνωση των ταξιδιών. Έτσι το 1841 ο Τόμας Κουκ ο 32χρονος τότε ιεροκήρυκας από την Αγγλία, δημιούργησε το πρώτο τουριστικό γραφείο. Στο πρώτο οργανωμένο ταξίδι ο Τόμας Κουκ μετέφερε 500 ανθρώπους με το τρένο στη γειτονική πόλη Λέστερ για να παρακολουθήσουν

το συνέδριο του Κινήματος Εγκράτειας στο οποίο πήγαινε και ο ίδιος συχνά. Το τουριστικό πακέτο που πρόσφερε για το ταξίδι αυτό ήταν πάρα πολύ φτηνό. Μέσα στο τρένο φρόντισε να υπάρχει ζωντανή ορχήστρα για ψυχαγωγία, απογευματινό τσάι και για φαγητό ένα σάντουιτς. Για τα επόμενα τρία καλοκαίρια ο Τόμας Κουκ οργάνωσε ταξίδια στις γειτονικές πόλεις με ειδικά προσαρμοσμένο κόστος για την τσέπη της βρετανικής εργατικής τάξης όπου και συνέχισε μέχρι το 1845. Τότε αποφάσισε να προχωρήσει σε κάποιες αλλαγές και οργάνωσε το πρώτο ταξίδι επαγγελματικών προδιαγραφών από το Λέστερ στο Λίβερπουλ. Πλέον υπήρχαν δύο ειδών εισιτήρια, ένα για την αστική τάξη και ένα στην μισή τιμή για τους εργάτες και για τις οικογένειες.

Η επιχείρηση του Τόμας Κουκ πήγαινε εξαιρετικά και αναπτυσσόταν συνεχώς. Οργάνωσε ταξίδια στην Ευρώπη και στην Αμερική και έγινε γνωστή σε όλο τον κόσμο. Σε ηλικία 63 χρονών το 1872 ο Κουκ έκανε το γύρο του κόσμου σε 222 μέρες, όπου αργότερα έγινε ετήσιο γεγονός. Όσο ο Τόμας Κουκ ήταν στο ταξίδι, ο γιός του Τζον Μείσον Κουκ ανέλαβε την εταιρία και έβαλε τα δικά του σχέδια σε εφαρμογή. Αλλά οι σχέσεις τους δεν ήταν καλές και ο Τόμας Κουκ δεν συμφωνούσε με τον γιό του καθώς δεν μοιραζόντουσαν το ίδιο όραμα.

Οι τεταμένες σχέσεις τους τελείωσαν όταν ο Τόμας Κουκ το 1879 αποφάσισε να αποσυρθεί και να αφήσει τον γιό του στο τιμόνι και να απολαύσει τα τελευταία του χρόνια στο Λέστερ μέχρι τις 18 Ιουλίου 1892, όταν και άφησε την τελευταία του πνοή. Ο Τζον Μείσον πέθανε την δεκαετία του 1890 αφήνοντας το ταξιδιωτικό γραφείο στους τρεις γιούς του. Ήταν πλέον μια τεράστια εταιρία με παραρτήματα σε όλο τον κόσμο.

Το τουριστικό φαινόμενο σταμάτησε να εξελίσσεται σημαντικά στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Σε αυτό συντέλεσαν οι Α' και Β' παγκόσμιος πόλεμοι και η οικονομική κρίση του 1929. Παράλληλα η σιδηροδρομική και αεροπορική μετακίνηση φθίνει λόγω της εισόδου του αυτοκινήτου και του αεροπλάνου. Με την παραγωγή του αυτοκινήτου αναπτύσσεται ο εσωτερικός τουρισμός που οδηγεί στην δημιουργία νέου οδικού δικτύου. Η χρησιμοποίηση του αεροπλάνου είναι η βάση στην οποία στηρίχτηκε η μαζικοποίηση του διεθνούς τουρισμού στην μεταπολεμική περίοδο. Από το 1950 και μετά ο τουρισμός άρχισε πάλι να εξελίσσεται και να αναπτύσσεται. Μερικοί από τους παράγοντες που συντέλεσαν στην ανάπτυξη αυτή, είναι η πολιτική και οικονομική σταθεροποίηση των χωρών, η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος, η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και η ανάπτυξη μαζικών μεταφορικών μέσων.

Το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα ο τουρισμός αυξήθηκε σε μεγάλους ρυθμούς αλλά το 1990 μέχρι το 2000 εμφανίστηκε μια μείωση. Η εξέλιξη του τουρισμού σε καταναλωτικό προϊόν κάνει τις τουριστικές επιχειρήσεις να στρέψουν το ενδιαφέρον τους στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας (ποιότητα - τιμές) και σε εναλλακτικές υπηρεσίες ταξιδιωτικών εμπειριών, όπου αυτό οδηγεί στην διαφοροποίηση τιμών και στην εξειδίκευση υπηρεσιών. Ο τουρισμός πλέον μετατρέπεται σε ένα «σύγχρονο» κοινωνικό αγαθό.

1.3 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Μαζικός - Ατομικός:

- Μαζικός τουρισμός είναι ο τουρισμός ο οποίος πραγματοποιείται με ομαδική συμμετοχή των τουριστών σε διάφορες τουριστικές δραστηριότητες. Ο χαρακτήρας του μαζικού τουρισμού οφείλεται στον τρόπο οργάνωσης του ταξιδιού αλλά και στον επιλεγμένο τόπο διακοπών. Δυστυχώς ο μαζικός τουρισμός τις τελευταίες δεκαετίες θεωρείται από τους επιστήμονες ένας σοβαρός παράγοντας για την μόλυνση του πλανήτη.
- Ατομικός τουρισμός σημαίνει ότι υπάρχει ατομική οργάνωση και εκτέλεση του ταξιδιού από τους ίδιους τους τουρίστες. Ο ατομικός τουρισμός συνδυάζεται με ατομικά-ιδιωτικά μέσα μετακίνησης, όπως τα αυτοκίνητα ή σκάφη.

Εσωτερικός - Εξωτερικός:

- Ο εσωτερικός τουρισμός πραγματοποιείται από τους κατοίκους μίας χώρας όταν ταξιδεύουν μόνο μέσα σε αυτή. Αυτή η κατηγορία ενισχύει την οικονομία αυτής της χώρας. Έτσι η χώρα αυτή θα μπορέσει να βελτιώσει τα μέσα συγκοινωνίας παρέχοντας στους μόνιμους κάτοικους ανετότερες, ασφαλέστερες και ταχύτερες μετακινήσεις.
- Ο εξωτερικός τουρισμός πραγματοποιείται από τους κατοίκους μίας χώρας όταν την εγκαταλείπουν προσωρινά για να επισκεφτούν μία ή άλλες χώρες για τουριστικούς σκοπούς.

Συνεχής - Εποχιακός :

- Ο συνεχής τουρισμός διαρκεί όλο το χρόνο και συνήθως δεν επηρεάζονται οι δραστηριότητες του από το κλίμα (δηλαδή εποχικότητα).
- Αντιθετα ο εποχιακός τουρισμός δεν διαρκεί όλο το χρόνο που σημαίνει ότι οι δραστηριότητες του επηρεάζονται άμεσα από το κλίμα.

Στατικός - Κινητικός:

- Στατικό τουρισμό έχουμε όταν ο τουρίστας πηγαίνει σε ένα ξενοδοχείο και παραμένει εκεί σε όλη την διάρκεια της διαμονής του. Αυτό οφείλεται συνήθως είτε επειδή το ταξίδι είναι επαγγελματικό είτε επειδή απλά θέλει να περάσει λίγες μέρες μόνος του και χωρίς εντάσεις.
- Κινητικό τουρισμό έχουμε όταν ο τουρίστας πηγαίνει για διακοπές σε μια χώρα, έχει την επιθυμία να την εξερευνήσει και έτσι βρίσκεται διαρκώς σε κίνηση.

Νεανικός - Τρίτης Ηλικίας:

- Ο νεανικός τουρισμός πραγματοποιείται από άτομα 18-30 ετών οι οποίοι αναζητούν προορισμούς όπου θα μπορέσουν να ζήσουν έντονες στιγμές με σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών τους.
- Ο τουρισμός τρίτης ηλικίας πραγματοποιείται από άτομα μεγάλης ηλικίας οι οποίοι προτιμούν να έχουν άνεση και ησυχία κατά την διάρκεια του ταξιδιού τους.

1.4 ΕΝΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ - ΕΙΔΗ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Τα σημαντικότερα είδη εναλλακτικού τουρισμού είναι:

- Αγροτουρισμός
- Επαγγελματικός τουρισμός
- Πολιτιστικός τουρισμός
- Μαθησιακός τουρισμός
- Τουρισμός υγείας
- Θαλάσσιος τουρισμός
- Κοινωνικός τουρισμός
- Αθλητικός τουρισμός
- Τουρισμός περιπέτειας
- Θρησκευτικός τουρισμός

ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Αγροτουρισμός ονομάζεται η μορφή του τουρισμού η οποία αναπτύσσεται σε αγροτικές περιοχές στις οποίες οι τουρίστες διαμένουν σε αγροκτήματα ή σε παραδοσιακά καταλύματα μικρής χωρητικότητας και συμμετέχουν στην αγροτική ζωή και σε αγροτικές δραστηριότητες όπως η γεωργία και η κτηνοτροφία. Αυτός το είδος τουρισμού δημιουργήθηκε από τους ιδιοκτήτες γης ή από τους αγρότες ως συμπληρωματική πηγή εισοδήματος. Απευθύνονται σε ανθρώπους που θέλουν να ζήσουν από κοντά τις παραδοσιακές μορφές καλλιέργειας και να συμμετέχουν σε αυτές, σε ανθρώπους που θέλουν να απολαύσουν την φύση και σε ανθρώπους που θέλουν να δοκιμάσουν προϊόντα υψηλής ποιότητας.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Επαγγελματικός τουρισμός ονομάζεται όταν ο τουρίστας που ταξιδεύει σε άλλη χώρα το κάνει για επαγγελματικούς λόγους και όχι για διακοπές, βέβαια μπορεί να συνδυάσει δουλειά και διακοπές μόνο εάν το επιτρέπει ο χρόνος. Ο χρόνος παραμονής του στον τουριστικό προορισμό είναι συνήθως 3 έως 5 ημέρες αλλά μπορεί να υπάρχει πιθανότητα παράτασης της παραμονής του. Η αγορά αυτή συνήθως αφορά άτομα υψηλού εκπαιδευτικού και οικονομικού επιπέδου, που είναι διατεθειμένοι να ξοδέψουν αρκετά χρήματα αλλά απαιτούν υψηλή ποιότητα υπηρεσιών και προϊόντων.

Στον επαγγελματικό τουρισμό ανήκει: α) ο τουρισμός κινήτρων, στον οποίο μια εταιρία δωρίζει τουριστικά πακέτα στους υπαλλήλους για την καλή απόδοση τους, β) ο συνεδριακός τουρισμός στον οποίο ο σκοπός του ταξιδιού είναι η συμμετοχή σε ένα συνέδριο, γ) ο τουρισμός εκθέσεων στον οποίο ο σκοπός του ταξιδιού είναι η συμμετοχή σε μία έκθεση και δ) αντίστοιχα στην περίπτωση των σεμιναρίων έχουμε τον τουρισμό σεμιναρίων και συμποσίων τον τουρισμό συμποσίων.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο πολιτιστικός τουρισμός σχετίζεται με την επίσκεψη του τουρίστα σε ένα τόπο με σκοπό να γνωρίσει και να έρθει σε επαφή με τα πολιτιστικά στοιχεία αυτού, όπως τους αρχαιολογικούς χώρους, τα αρχαιολογικά μνημεία, θρησκευτικά μνημεία και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι μια σημαντική μορφή τουρισμού αφού αποτελεί ένα από τα παλαιότερα και δημοφιλέστερα είδη τουρισμού. Επίσης στον πολιτιστικό τουρισμό ο τουρίστας μπορεί να έρθει σε στενή επαφή με τον τοπικό πληθυσμό, τις παραδόσεις τους και τα ήθη τους. Ακόμα έχει την δυνατότητα να συμμετέχει σε δραστηριότητες είτε ενεργητικές, όπως εκμάθηση της τοπικής μαγειρικής και τέχνης, είτε παθητικές, όπως παρακολούθηση συναυλιών ή θεατρικών παραστάσεων.

ΜΑΘΗΣΙΑΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο μαθησιακός τουρισμός είναι η μορφή του τουρισμού στην οποία ο τουρίστας ταξιδεύει σε έναν προορισμό με σκοπό την μάθηση και την εκπαίδευση. Στην μορφή αυτή ο τουρίστας μπορεί να συνδυάσει την εκπαίδευση με την ψυχαγωγία και με άλλες δραστηριότητες, όπως θεατρικές παραστάσεις και επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικά μνημεία. Επίσης, ο μαθησιακός τουρισμός θεωρείται μία από τις σημαντικότερες αναπτυσσόμενες τουριστικές αγορές και μπορεί να προσφέρει πολλά οφέλη σε μια περιοχή με πλούσια πολιτιστικά στοιχεία που έλκουν τον μαθησιακό τουρισμό.

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΥΓΕΙΑΣ

Ο τουρισμός υγείας είναι η μορφή στην οποία οι τουρίστες συμμετέχουν σε προγράμματα υγείας τα οποία δεν είναι δυνατά στη χώρα τους και για αυτό ταξιδεύουν σε αυτές τις χώρες. Η μορφή αυτή αναπτύσσεται συνεχώς και απευθύνεται κυρίως σε άτομα της τρίτης ηλικίας. Ο τουρισμός υγείας περιλαμβάνει και μικρότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού τα οποία είναι :

- Θεραπευτικός τουρισμός
- Ιαματικός τουρισμός
- Τουρισμός φυσιοθεραπείας
- Τουρισμός υγιεινής διαβίωσης
- Τουρισμός ομορφιάς
- Θερμαλιστικός τουρισμός

ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο θαλάσσιος τουρισμός είναι ο τουρισμός ο οποίος σχετίζεται με την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων στη θάλασσα, όπως είναι η κολύμβηση, οι καταδύσεις, το ψάρεμα, τα θαλάσσια σπορ, οι θαλάσσιες περιηγήσεις και η αναψυχή στην παραλία.

Ο πλούτος και η ποικιλία των ελληνικών θαλασσών, το πλήθος των νησιών, το ήπιο κλίμα και τα υψηλά ποσοστά ηλιοφάνειας καθιστούν την Ελλάδα ιδανικό προορισμό για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο κοινωνικός τουρισμός είναι η μορφή του τουρισμού στην οποία δίνεται η δυνατότητα μέσω της ενίσχυσης από την πολιτεία σε ασθενέστερες, οικονομικά και κοινωνικά, ομάδες του πληθυσμού να απολαύσουν το δικαίωμα των διακοπών μέσω προγραμμάτων. Τέτοιες ομάδες είναι ανάπηροι, συνταξιούχοι, αγρότες, άνεργοι ή ανύπαντρες μητέρες.

Στην Ελλάδα ο κοινωνικός τουρισμός εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1982 και το 2009 αναφέρεται ότι εκδόθηκαν 630.000 δελτία κοινωνικού τουρισμού με κόστος που ανερχόταν στα 68 εκατομμύρια ευρώ.

ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Είναι η μορφή του τουρισμού κατά τη διάρκεια της οποίας, οι τουρίστες ασκούνται, γυμνάζονται, παίζουν ή αθλούνται, δηλαδή λαμβάνουν ενεργά μέρος στην αθλητική δραστηριότητα. Μπορούν επίσης να ταξιδεύουν για να παρακολουθήσουν από κοντά κάποια αθλητικά γεγονότα, όπως το παγκόσμιο κύπελλο ποδοσφαίρου ή οι ολυμπιακοί αγώνες.

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ

Ο τουρισμός περιπέτειας είναι μια ενδιαφέρουσα μορφή τουρισμού αφού τα συνδυάζει όλα, διασκέδαση, εξερεύνηση και περιπέτεια και απευθύνεται σε τουρίστες νεαρής ηλικίας, συνήθως με καλή φυσική κατάσταση και όρεξη για καινούργιες περιπέτειες.

Οι πιο δημοφιλείς δραστηριότητες περιπέτειας είναι:

- Η πεζοπορία σε βουνά και μονοπάτια
- Το καγιάκ
- Το ράφτιγκ
- Η αναρρίχηση
- Η ποδηλασία σε δάση
- Το σκι

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Είναι η μορφή του τουρισμού που απευθύνεται σε άτομα που επισκέπτονται θρησκευτικούς τόπους, όπως μοναστήρια και εκκλησίες. Είναι τουρισμός μικρής διάρκειας, συνήθως μια με τρεις μέρες και αναπτύσσεται όλες τις εποχές του χρόνου σημειώνοντας ιδιαίτερη αύξηση συγκεκριμένες ημερομηνίες, οι οποίες είναι ιδιαίτερης θρησκευτικής σημασίας. Στην Ελλάδα ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ελληνικής τουριστικής κίνησης αφού πολλοί επισκέπτες έρχονται από το εξωτερικό αλλά και από την Ελλάδα για να επισκεφτούν τις βυζαντινές εκκλησίες, τα ξωκλήσια, τα μοναστήρια με τα ψηφιδωτά, τις τοιχογραφίες και τις εικόνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Ο τουρισμός στην Ελλάδα ξεκινάει από τα αρχαία χρόνια και μπορούμε να πούμε ότι σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες το 776 π. Χ. και η «παγκόσμια εκχειρία» που διευκόλυνε τη συμμετοχή των αθλητών αλλά και την τουριστική ροή. Εκείνη την εποχή ήκμαζε ο θρησκευτικός τουρισμός είτε με επισκέψεις στα μαντεία της εποχής (Δελφών, Δωδώνης) είτε με θρησκευτικές επισκέψεις λατρευτικών τόπων ή θρησκευτικών εκδηλώσεων. Ακόμα, ανθούσε ο φιλοσοφικός/εκπαιδευτικός τουρισμός προς την Αίγυπτο, τη Σάμο και τη Μίλητο, ο συνεδριακός τουρισμός στην Κόρινθο, τη Νεμέα και τη Δήλο και ο πολιτιστικός τουρισμός στα μεγάλα και παγκόσμια γνωστά θεατρικά φεστιβάλ, τους δραματικούς αγώνες στην Αθήνα, την Επίδαυρο, την Έφεσο, κ.λπ. Η πρώτη περίοδος της τουριστικής ανάπτυξης ξεκινάει τα αρχαία χρόνια και τελειώνει το 1840 μ. Χ.

Η δεύτερη περίοδος εξέλιξης του τουρισμού ξεκινάει από το 1840 και τελειώνει το 1945. Η περίοδος εκείνη χαρακτηρίζεται ως περίοδο ενηλικίωσης του τουρισμού γιατί μέσα σε αυτά τα χρόνια μπήκαν οι βάσεις της τουριστικής γιγάντωσης για την επόμενη περίοδο. Τότε έγιναν τεχνολογικές και επιστημονικές εφευρέσεις που σχετίζονται με τα μεταφορικά μέσα και τα μέσα επικοινωνίας. Στην Ελλάδα η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή είναι αυτή που συνδέει την Αθήνα με τον Πειραιά και εγκαινιάζεται το 1869. Εκείνη την εποχή τουρίστες όπως ο Όθωνας και οι σύμβουλοί του ενοικίαζαν δωμάτια και κατοικίες Ελλήνων, μέχρι που η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε από το Ναύπλιο στην Αθήνα και ιδρύθηκε το πρώτο σύγχρονο ξενοδοχείο από τον Ιταλό Κάζαλη με την επωνυμία «Νέον Ξενοδοχείον». Σημαντικό γεγονός για την ιστορία του Ελληνικού τουρισμού ήταν η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων που προσέλκυσε πολλούς τουρίστες και δημιούργησε πολλές ξενοδοχειακές μονάδες στη Αθήνα, στο Ναύπλιο και σε άλλες ελληνικές πόλεις. Επίσης άλλο ένα σημαντικό γεγονός για την ιστορία του Ελληνικού τουρισμού είναι η ίδρυση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού το 1929 από την Κυβέρνηση Βενιζέλου. Ο ΕΟΤ οργάνωσε τα πρώτα διαφημιστικά προγράμματα, εξέδωσε έντυπα καθώς και τις πρώτες αφίσες σε δύο ξένες γλώσσες. Ακόμα άνοιξε περίπτερα δίπλα σε αρχαιολογικούς χώρους ενώ θέσπισε τις πρώτες τεχνικές προδιαγραφές των ξενοδοχείων.

Η Τρίτη περίοδος του τουρισμού ξεκινάει το 1945 μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και φτάνει μέχρι και σήμερα. Ο Ελληνικός τουρισμός από το 1950 αρχίζει και προσελκύει όλο και περισσότερους ξένους τουρίστες και μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τότε αρχίζει η πραγματική ανάπτυξη του Ελληνικού τουρισμού, Μέχρι το 1950 η τουριστική κίνηση στην Ελλάδα ήταν περιορισμένη και αποτελούνταν από ένα μικρό ποσοστό τουριστών υψηλής εισοδηματικής τάξης που ενδιαφερόταν για τα μνημεία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Τις δεκαετίες του 1950 και 1960 έγιναν συμπληρωματικά έργα υποδομής για την ανάπτυξη θεραπευτικού, ορεινού και θαλάσσιου τουρισμού αν και είχαν αρχίσει ήδη οι κρουαζιέρες στα νησιά. Την δεκαετία του 1970 ο τουρισμός αναπτύχθηκε ραγδαία, οργάνωθηκαν προγράμματα τουριστικών δραστηριοτήτων από τον ΕΟΤ με έμφαση στις μαρίνες, τα υδροθεραπευτικά και τα γήπεδα golf. Επίσης αυξήθηκε σημαντικά η ξενοδοχειακή υποδομή με τη δημιουργία μικρού ή μεσαίου μεγέθους ξενοδοχειακών μονάδων ενώ το προσωπικό στις ξενοδοχειακές μονάδες εκπαιδεύεται.

Οι κυριότεροι λόγοι για την ραγδαία ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα είναι:

- Η επέκταση του χρόνου αναψυχής.
- Η οικονομική ευμάρεια.
- Η πολιτική εξέλιξη.
- Το αυξημένο ενδιαφέρον του κράτους και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.
- Η βελτίωση και ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων.
- Η τεχνολογική ανάπτυξη.

Στην δεκαετία του 1980 αρχίζει η εφαρμογή του Κοινωνικού Τουρισμού, ως επιδοτούμενων από το Κράτος διακοπών για τους συνταξιούχους και χαμηλόμισθους και επεκτείνεται η εφαρμογή του Αγροτουρισμού με χρηματοδότηση της ΕΟΚ. Επίσης δίνονται κίνητρα για την ανάπτυξη του αθλητικού και του συνεδριακού τουρισμού και προγραμματίζονται μαρίνες, χιονοδρομικά κέντρα και υδροθεραπευτήρια ως ολοκληρωμένα συμπλέγματα θαλάσσιου, χειμερινού και θεραπευτικού τουρισμού.

Στις δεκαετίες του 1990 και 2000 δίνεται προτεραιότητα στον θαλάσσιο τουρισμό, κατασκευάζονται μαρίνες και δίνονται πλέον κίνητρα στην ιδιωτική πρωτοβουλία για συνδυασμό ξενοδοχειακών συγκροτημάτων με μαρίνες. Ακόμα δίνεται προβάδισμα στην ιδιωτική πρωτοβουλία για την ανάπτυξη νέων ή εκσυγχρονισμένων κάθε είδους μονάδων τουρισμού με τη σημαντική βοήθεια των χρηματικών κονδυλίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όπως παρατηρούμε στον παρακάτω πίνακα, ο τουρισμός στην Ελλάδα είχε ανοδική πορεία και ενώ το 1950 η άνοδος ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, το 2014 ξεπέρασε τους 22 εκατομμύρια τουρίστες. Η σημαντικότερη αύξηση καταγράφηκε την περίοδο 1980-1990 και είναι της τάξεως του 76,6% σε αντίθεση με την αύξηση της περιόδου του 1990-1999 που είναι μικρότερη της τάξεως του 22%.

Πίνακας: Αφίξεις τουριστών στην Ελλάδα χρονική περίοδος 1950-2014

ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ
1950	33.000
1960	399.000
1970	1.609.000
1980	5.271.000
1990	8.873.000
1991	8.036.000
1992	9.331.000
1993	9.413.000
1994	10.642.000
1995	10.130.000
1996	9.233.000
1997	10.070.000
1998	10.916.000
1999	12.164.000
2000	12.370.000
2001	13.020.000
2002	12.550.000
2003	12.470.000
2004	11.730.000
2005	14.380.000
2006	15.220.000
2007	16.160.000
2008	15.940.000
2009	14.910.000
2010	15.000.000
2011	16.420.000
2012	15.500.000
2013	17.919.580
2014	22.033.468

Πηγή: ΣΕΤΕ

2.2 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Η οικονομική κρίση ξέσπασε το 2007 στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και στη συνέχεια επεκτάθηκε σε όλο τον κόσμο.

Οι κυριότερες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην ελληνική οικονομία ήταν:

- Πρόβλημα στην ρευστότητα.
- Μείωση της κατανάλωσης.
- Μείωση των εξαγωγών.
- Αύξηση της ανεργίας.
- Μείωση του τουρισμού.

Την περίοδο εκείνη η Ελλάδα αντιμετώπιζε διαρθρωτικά προβλήματα στον τομέα του τουρισμού, τα οποία επηρέαζαν την ανταγωνιστικότητα της με τις γειτονικές χώρες, οι οποίες πρόσφεραν τουριστικές υπηρεσίες με πολύ χαμηλότερο κόστος και κατά συνέπεια προσέφεραν πολύ χαμηλότερες τιμές στους τουρίστες για να απολαμβάνουν το τουριστικό προϊόν. Έτσι η οικονομική κρίση και η μείωση της ανταγωνιστικότητας μας, έφεραν τον τουρισμό σε μια δύσκολη θέση παρόλο που ήταν ένας από τους πιο κρίσιμους τομείς της ελληνικής οικονομίας. Οι κυριότερες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον ελληνικό τουρισμό ήταν:

- **Επιπτώσεις στις τουριστικές εισπράξεις.**

Ανάμεσα στις μεσογειακές χώρες η Ελλάδα ήταν η χώρα με τις σημαντικότερες απώλειες στα τουριστικά έσοδα. Σε στοιχεία που παρουσίασε το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων στο πρώτο τρίμηνο του 2009 η Ελλάδα είχε μείωση εσόδων κατά 18,2% έχοντας σημειώσει απώλειες αφίξεων που έφτασαν τα 7,3%.

- **Επιπτώσεις στις πτήσεις εσωτερικού και εξωτερικού.**

Τα σημαντικότερα αεροδρόμια της Ελλάδας υπέστησαν τις συνέπειες της κρίσης από την αρχή του έτους 2009. Τα στοιχεία που προέρχονται από τα κυριότερα αεροδρόμια δείχνουν ότι το πρώτο εξάμηνο του 2009: Στην Αθήνα οι αφίξεις ήταν μειωμένες κατά 10,85%, στην Θεσσαλονίκη 7,44% και στο Ηράκλειο 9,25%. Τις μεγαλύτερες μειώσεις τις είχαν τα αεροδρόμια της Χίου με 26,41% και της Κεφαλονιάς με 22%, ενώ τις μικρότερες μειώσεις τις είχαν τα αεροδρόμια της Ρόδου με 4,75% και της Ζακύνθου με 6,65%. Το αποτέλεσμα ήταν οι αεροπορικές εταιρίες να μειώσουν τα δρομολόγια ή να δρομολογούν αεροσκάφη με μικρότερη χωρητικότητα. Έτσι περιορίστηκε σημαντικά ο αριθμός πτήσεων που εξυπηρετεί τα ελληνικά αεροδρόμια αλλά και τα ευρωπαϊκά αεροδρόμια.

- **Επιπτώσεις στις διανυκτερεύσεις.**

Λόγο της μείωσης των αφίξεων υπήρξε και μείωση των διανυκτερεύσεων που κυμάνθηκε γύρω στο 15-20% την περίοδο Ιουλίου-Αυγούστου 2009. Όσον αφορά τους Έλληνες τουρίστες εκείνη τη χρονιά επιλέγουν να κάνουν διακοπές μικρότερης διάρκειας σε σχέση με άλλες χρονιές και πολλοί είναι αυτοί που θα επιλέξουν να μείνουν σε σπίτι γνωστών τους ή σε άλλους οικονομικούς προορισμούς προκείμενου να μειώσουν το κόστος διαμονής τους.

- **Επιπτώσεις στις θέσεις απασχόλησης.**

Η μείωση της τουριστικής δραστηριότητας έχει σημαντική επίπτωση στον τομέα της απασχόλησης. Μια μείωση των αφίξεων κατά 10% ή 15% θα οδηγήσει σε απώλεια των 95.000 και 140.000 θέσεων εργασίας, αντίστοιχα. Βέβαια η τουριστική δραστηριότητα δεν εξαρτάται μόνο από την πορεία των αφίξεων, αλλά και από τον αριθμό των διανυκτερεύσεων και την πραγματοποιηθείσα δαπάνη.

- **Επιπτώσεις στον εσωτερικό τουρισμό.**

Ο εσωτερικός τουρισμός επηρεάστηκε άμεσα και έμμεσα από την οικονομική κρίση: άμεσα εξαιτίας της μείωσης του εισοδήματος των Ελλήνων, αλλά και των περιορισμένων κεφαλαίων που θα μπορούσαν να έχουν υπό την μορφή δανείου, και έμμεσα λόγω της μείωσης των εισοδημάτων εκείνων που συνδέονται άμεσα και έμμεσα με τον τουριστικό κλάδο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΟΡΙΣΜΟΣ

Ο θρησκευτικός τουρισμός δεν είναι trend, είναι μια εναλλακτική μορφή τουρισμού που πηγάζει από την ανάγκη των πιστών να γνωρίσουν τη μεγαλοπρέπεια της πίστης τους και να έρθουν πιο κοντά στη θρησκεία τους. Αυτή η ανάγκη και αναζήτηση των πιστών έχει αποτελέσει εδώ και δεκάδες χρόνια τον κύριο λόγο επίσκεψης σε συγκεκριμένους προορισμούς. Η ελληνική κοινωνία ανέκαθεν χαρακτηριζόταν για τη θρησκευτικότητα, τη βαθιά πίστη και αφοσίωση στο Θεό. Από τους αρχαίους χρόνους ακόμη, το ταξίδι με θρησκευτικό χαρακτήρα αποτέλεσε ισχυρό κίνητρο που οδήγησε τους Έλληνες αλλά και ξένους να κατευθυνθούν σε θρησκευτικά κέντρα ανά την Ελλάδα για δυο χιλιάδες χρόνια τώρα, διατηρώντας πάντα αναλλοίωτες τις αρχές της Ορθοδοξίας.

Στην Ελλάδα υπάρχουν χιλιάδες βυζαντινές εκκλησίες, αμέτρητα εκκλησάκια και μοναστήρια, με πανέμορφα τοπία και μοναδικές τέχνες. Αυτά είναι μερικά από τα στοιχεία που προκαλούν δέος στους επισκέπτες όλων των κοινωνιών, που είτε επιζητούν να επικοινωνήσουν με το θείο είτε απλώς θέλουν να θαυμάσουν το μεγαλείο που προσφέρει ο ελληνικός θρησκευτικός τουρισμός.

Η σύνδεση με την κουλτούρα του τόπου και την τέχνη της εποχής είναι ακόμα ένας σημαντικός λόγος που παρακινεί τους τουρίστες να επισκεφτούν τα ιερά αξιοθέατα. Τα έργα τέχνης της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής περιόδου, τα ψηφιδωτά, οι τοιχογραφίες, οι εικόνες καθώς και άλλα θρησκευτικά μνημεία ελκύουν κάθε χρόνο το ενδιαφέρον χιλιάδων τουριστών. Μερικοί από τους λόγους του ενδιαφέροντος τους είναι η βαθύτερη γνώση των παραδόσεων, του πολιτισμού και η σύνδεση της τέχνης με τη θρησκεία.

Η θρησκεία αποτελεί μια ιδιαίτερος σημαντική πτυχή της ανθρώπινης ζωής. Είναι παράγοντας που δρα καταλυτικά στη συμπεριφορά και στη στάση ζωής του ανθρώπου. Ο θρησκευτικός τουρισμός υπάγεται στην κατηγορία του εναλλακτικού τουρισμού που απευθύνεται κυρίως στην κατηγορία των ανθρώπων που επισκέπτονται ένα τόπο με κύριο ενδιαφέρον να εκπληρώσουν ένα τάμα, να παρακολουθήσουν κάποια τελετή είτε απλά να επισκεφτούν ένα θρησκευτικό τόπο. Αυτό το είδος τουρισμού θεωρείται ένας από τους πιο οικονομικούς καθώς συνήθως είναι περιορισμένης διάρκειας. (1 – 3 ημέρες)

Θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να οριστεί ως η μετακίνηση μεμονωμένων ατόμων ή οργανωμένων σε ομάδες με προορισμό τόπους θρησκευτικής λατρείας είτε για προσκύνημα, είτε για συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές ή εκδηλώσεις, καθώς και για εκπλήρωση τάματος ή ακόμη και για λόγους εκπαιδευτικούς, ενημερωτικούς. Η μετακίνηση αυτή μπορεί να πραγματοποιείται στη χώρα μόνιμης κατοικίας αλλά και στο εξωτερικό. Σε όλες πάντως τις περιπτώσεις το κίνητρο είναι το θρησκευτικό ενδιαφέρον. Ο θρησκευτικός τουρισμός παρουσιάζει σταθερή ζήτηση στο πέρασμα του χρόνου και το μέγεθος της είναι αξιοσημείωτο. Επίσης, η πλειοψηφία των τουριστών που πραγματοποιούν θρησκευτικά ταξίδια έχουν μεσαία ή υψηλά εισοδήματα ενώ τις περισσότερες φορές έχουν και υψηλό εκπαιδευτικό και μορφωτικό επίπεδο. Η ηλικία τους, ωστόσο, εξαρτάται από το είδος του ταξιδιού στο οποίο λαμβάνουν μέρος. Έτσι, στην Ελλάδα ο εσωτερικός θρησκευτικός τουρισμός περιλαμβάνει συνήθως άτομα μέσης και τρίτης ηλικίας, δηλαδή 40-70 χρόνων, χωρίς βέβαια αυτό να αποκλείει και τις νεότερες ηλικίες.

3.2 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να διακριθεί σε τρεις κατηγορίες με βάση το κίνητρο που οδηγεί στην πραγματοποίησή του:

1.ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ: Είναι ο αμιγώς προσκυνηματικός τουρισμός στον οποίο σκοπός του τουρίστα είναι το προσκύνημα στον συγκεκριμένο τόπο χωρίς να δίνει ιδιαίτερη αξία στα ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία που τον διακρίνουν και στην περιοχή που βρίσκεται. Τέτοια θρησκευτικά ταξίδια πραγματοποιούνται κυρίως σε περιοχές που συνδέονται άμεσα με την γέννηση, τον θάνατο, την ζωή και την διδασκαλία ανθρώπων, προφητών, Αγίων, θρησκευτικών ηγετών και γενικότερα προσώπων που υπήρξαν θεμελιωτές των θρησκευτικών δογμάτων που υπάρχουν ακόμα και σήμερα.

2.ΕΙΔΙΚΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ: Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει βεβαίως το προσκύνημα, όμως το κίνητρο είναι συγκεκριμένο γεγονός: η εκδήλωση. Η εκδήλωση αυτή μπορεί να είναι τέλεση βάπτισης, γάμου ή εκπλήρωσης τάματος ή ακόμη και η συμμετοχή στις εκδηλώσεις για τον εορτασμό εις μνήμη Αγίων η Θεοτήτων (θρησκευτικές γιορτές ή πανηγύρια ή και εορτασμός μεγάλων θρησκευτικών γεγονότων, που σε συγκεκριμένες περιοχές γίνεται με ξεχωριστό τρόπο και οι πιστοί συρρέουν με μεγάλο ενδιαφέρον).

3.ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ: Στην κατηγορία αυτή ο τουρίστας είναι πιθανόν να μην έχει άμεσα θρησκευτικά κίνητρα. Ενδιαφέρον για αυτόν παρουσιάζει η πολιτιστική αξία του θρησκευτικού μνημείου (ιστορικά στοιχεία, αρχιτεκτονική, αγιογραφία) . Συχνά ο τουρίστας δεν ανήκει στο θρησκευτικό δόγμα που λατρεύεται στο μνημείο ή στον τόπο τον οποίο επισκέπτεται.

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η θρησκεία έχει συνεισφέρει στην ανάπτυξη του πολιτισμού και θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του. Δεν θα ήταν υπερβολή, λοιπόν, να επισημάνουμε ότι κάθε θρησκευτικό μνημείο είναι ένα σημάδι πολιτισμού από όπου μπορούμε να βγάλουμε συμπεράσματα για την κουλτούρα και την φιλοσοφία κάθε λαού. Για αυτόν τον λόγο οι άνθρωποι πραγματοποιούν θρησκευτικά ταξίδια ορμώμενοι από την ανάγκη για εκπαίδευση και επιμόρφωση.

Άλλες διακρίσεις του Θρησκευτικού Τουρισμού είναι: **ο ατομικός και ο ομαδικός** ανάλογα αν το ταξίδι πραγματοποιείται ατομικά ή με οργανωμένη ομάδα (group), **ο εξωτερικός και ο εσωτερικός** ανάλογα με τον τόπο προορισμού σε σχέση με τον τόπο αναχώρησης.

3.3 Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο θρησκευτικός τουρισμός στην χώρα μας αποτελεί μια ειδική μορφή τουρισμού με παραδοσιακά σημαντική παρουσία στον ελληνικό χώρο, καθώς είχε σημαντική ανάπτυξη ήδη από την αρχαιότητα. Οι λαϊκές λατρευτικές εορτές προς τιμήν των δώδεκα Θεών του Ολύμπου αποτελούν την εκλαϊκευμένη μορφή των σημερινών θρησκευτικών εορτών. Γιορτές όπως αυτή των Δαφνηφορίων στη Θήβα για τον Απόλλωνα, τα Διονύσια, τα Θαργήλια το καλοκαίρι και τα Πυανόφια το φθινόπωρο, τα Ανθεστήρια με την άνθηση κατά την άνοιξη, τα Θεσμοφόρια η πιο διαδεδομένη ελληνική γιορτή και η κυριότερη μορφή λατρείας της Δήμητρας και πολλές ακόμα συγκέντρωναν πλήθος κόσμου από διάφορες περιοχές με σκοπό την εκδήλωση της λατρείας τους και την πραγματοποίηση θρησκευτικών τελετών. Από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα ο θρησκευτικός τουρισμός δεν έχει πάψει να έχει μια σημαντική παρουσία στην ελληνική τουριστική πραγματικότητα.

Οι περίοδοι που αυξάνεται ο θρησκευτικός τουρισμός είναι κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών και των θρησκευτικών εορτών. Ο θρησκευτικός τουρισμός δίνει μια άλλη πνοή στην τουριστική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών, ενισχύοντας υποβαθμισμένους ή «εγκαταλειμμένους» παραγωγικούς κλάδους της τοπικής οικονομίας.

Αξιοσημείωτο είναι ότι, τόσο στη ηπειρωτική Ελλάδα όσο και στα ελληνικά νησιά, η θρησκεία και η πίστη είναι πανταχού παρούσες. Από το Άγιον Όρος και τα Μετέωρα μέχρι την Πάτμο και την Κρήτη και από το Αιγαίο μέχρι το Ιόνιο, την Πελοπόννησο και την Κεντρική Ελλάδα. Η χριστιανική πίστη εκφράστηκε πολλαπλώς στο διάβα των αιώνων, φιλοτεχνώντας μοναστήρια, εκκλησίες και ξωκλήσια μεγάλης θρησκευτικής και αρχιτεκτονικής αξίας.

Οι Μονές της Ελλάδας είναι για όλο τον ορθόδοξο κόσμο σημαντικά προσκυνήματα- σταθμοί στα θρησκευτικά ταξίδια στην Ελλάδα. Ο χαρακτήρας τους ξεχωριστός, ατόφιος, προαιώνιος. Κτισμένες σε πανέμορφες τοποθεσίες, συχνά πάνω σε αρχαίους ναούς και ιερά. Μοναστήρια-σύμβολα της προσπάθειας υπέρβασης του επίγειου. Κάποιες κρεμασμένες σε απόκρημνους βράχους πάνω από φαράγγια, άλλες με φρουριακή αρχιτεκτονική, που τις κάνει να θυμίζουν κάστρα.

3.3.1 ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Τα μνημεία της ελληνικής Ορθοδοξίας είναι αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών. Τα ξωκλήσια και τα προσκυνήματα της υπαίθρου, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναδική μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους με την αξιόλογη αγιογράφησης της, με ψηφιδωτά, τοιχογραφίες και εικόνες, μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις παραδόσεις και στην στενή και μακράιωνη διασύνδεση της τέχνης με την θρησκευτική λατρεία. Άλλωστε, η ορθοδοξία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ελληνική ιστορία αλλά και την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας. Ο προσκυνητής – τουρίστας μέσα από τις διαδρομές και τα ταξίδια του στους θρησκευτικούς προορισμούς της χώρας μας θα έχει την δυνατότητα να θαυμάσει όλο το μεγαλείο της πολιτιστικής – ιστορικής κληρονομιάς. Δεν υπάρχει γωνιά της Ελλάδας που να μην είναι στολισμένη με αξιοθαύμαστα μνημεία θρησκευτικής αξίας.

3.3.2 ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

Τα μοναστήρια είναι πάνω από όλα τόποι θρησκευτικοί. Ωστόσο, δεν παύουν να είναι και σημαντικά σημεία οργάνωσης του χώρου και θεσμοί ιδιαίτερης οικονομικής, κοινωνικής, εκπαιδευτικής, πολιτιστικής, ακόμη και τουριστικής σημασίας.

Τα μοναστήρια χτίζονται σε τόπους περίοπτους, σε μέρη εξαιρετικού φυσικού κάλλους, σε χώρους σημαδιακούς. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλές φορές οι τόποι αυτοί δίνουν το όνομά τους στα μοναστήρια. Είναι αλήθεια ότι πλέον σπάνια χρησιμοποιούνται τα ονόματα των Αγίων στους οποίους είναι αφιερωμένα τα μοναστήρια.

Γενικά μια επίσκεψη στα μοναστήρια, ανάλογα και με την εποχή, μπορεί να έχει ως κίνητρο το θρησκευτικό, το ιστορικό, το αρχαιολογικό και το αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Μπορεί να γίνει όμως και στο πλαίσιο ενός προσκυνημάτος πιστών, του θρησκευτικού πανηγυριού που μπορεί να συνδυαστεί με το έθιμο της αγρυπνίας ή της εγκοίμησης και τη συμμετοχή στη λιτανεία της ιερής εικόνας, του πάνδημου χορού στο προαύλιο και του συμπροσιασμού ή στο πλαίσιο της εκδήλωσης ενός τάματος.

Ένας απλός περιηγητής μπορεί να συνδυάσει τη επίσκεψή του με τη συμμετοχή του στα τοπικά λατρευτικά δρώμενα και να γνωρίσει έτσι πτυχές του τοπικού πολιτισμού.

Η περιήγηση στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική είναι δυνατή σε όλη την διάρκεια του έτους. Αν θέλει κανείς να την συνδυάσει και με την γνωριμία της τοπικής κοινωνίας ενδείκνυται περισσότερο η εποχή από την άνοιξη έως το φθινόπωρο που γίνονται τα πανηγύρια και που ο τοπικός πληθυσμός αυξάνεται. Εξαρτάται, βέβαια, πάντοτε από τις προθέσεις του περιηγητή. Για παράδειγμα, όποιος αρέσκεται στις μοναχικές και ήρεμες, μακριά από κοσμικές εκδηλώσεις, επισκέψεις πρέπει να επιλέξει την κατάλληλη εποχή. Ο χειμώνας σε αυτή την περίπτωση είναι μια καλή λύση, γιατί και το τοπίο τότε προσλαμβάνει άλλες διαστάσεις.

Είναι μια μακραίωνη παράδοση των ορθοδόξων να προσφέρουν, δωρεάν φαγητό και ύπνο στους ταξιδιώτες που έρχονται να προσκυνήσουν ή και να επισκεφτούν απλώς τα μοναστήρια. Φυσικά, οι ιεροί αυτοί τόποι δεν είναι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, ούτε τουριστικά αξιοθέατα και οι καλόγεροι γενικά δυσανασχετούν που οι περισσότεροι σημερινοί επισκέπτες δεν είναι ευλαβείς προσκυνητές αλλά περίεργοι τουρίστες που έρχονται μόνο για να δούν και να φωτογραφήσουν, χωρίς να δείχνουν κανένα σεβασμό στην ιερότητα του χώρου.

Το δωμάτιο στο οποίο κοιμούνται οι επισκέπτες, είτε είναι ένα μικρό κελί είτε ένα μεγάλο δωμάτιο, συνήθως έχει μέσα πολλά κρεβάτια και πιθανότατα έχουν και συγκατοίκους. Το κρεβάτι στο οποίο ξαπλώνουν και το φαγητό που τους προσφέρουν οι μοναχοί είναι ακριβώς ίδια με το δικό τους. Για αυτό οι επισκέπτες δεν θα έπρεπε να περιμένουν πολλές ανέσεις και υψηλή μαγειρική. Ίσως, βέβαια, οι βαριές κουβέρτες και τα σκληρά μαξιλάρια να μην βολεύουν ιδιαίτερα. Το φαγητό είναι λιτό αλλά συνήθως πολύ νόστιμο και συνοδεύεται από κρασί δικής τους παραγωγής ή κάποιου ντόπιου παραγωγού. Συνήθως σερβίρουν λαδερά φαγητά της κατσαρόλας και όσπρια, όπως φασολάδα, ρεβίθια και φακές. Τρώνε επίσης, πολλά λαχανικά, άγρια χόρτα και πίτες.

Οι επισκέπτες πρέπει να έχουν υπ' όψιν τους ότι η πόρτα των μοναστηριών κλείνει μετά την δύση του ηλίου και οι καλόγεροι ή οι καλόγριες πάνε πολύ νωρίς για ύπνο αφού η μέρα τους ξεκινάει επίσης πολύ νωρίς. Αν λοιπόν, φτάσει κάποιος στο μοναστήρι μετά την δύση του ηλίου, καλύτερα να μην τους ενοχλήσει.

Ακόμα και για μια απλή επίσκεψη οι μοναχοί θα απαιτήσουν σεβασμό στην ιερότητα του χώρου και δεν θα επιτρέψουν την είσοδο φορώντας σορτς ή οποιαδήποτε απρεπή για αυτούς εμφάνιση. Τα περισσότερα μοναστήρια δίνουν τα ίδια την λύση στο πρόβλημα αυτό έχοντας

ένα στόκ από φαρδιά παντελόνια και πουκάμισα για τους άνδρες και φαρδιές φούστες για τις γυναίκες που τα δανείζουν για όσο καιρό είναι ο επισκέπτης στο μοναστήρι.

Η φιλοξενία στο μοναστήρι δεν προσφέρει μόνο ύπνο και φαγητό αλλά είναι και μια ευκαιρία να έρθει ο επισκέπτης σε επαφή με την θρησκευτική παράδοση. Ξύπνημα νωρίς το πρωί όταν χτυπήσει η καμπάνα, παρακολούθηση της λειτουργίας στο ναό (χωρίς την φωτογραφική μηχανή, καθώς η φωτογράφιση μέσα στο ναό απαγορεύεται και ειδικά την ώρα της λειτουργίας). Κοντά στην είσοδο του ναού υπάρχει ένας πάγκος με κεριά, όπου ρίχνουμε ένα – δύο κέρματα συνήθως για να ανάψουμε ένα κεριά. Τα χρήματα από τα κεριά είναι για πολλά μοναστήρια το βασικό τους έσοδο, και από την πλευρά του επισκέπτη μια συμβολική υποστήριξη του έργου τους.

3.3.3 ΞΩΚΛΗΣΙΑ

Διάσπαρτα σε κάθε γωνιά της Ελλάδας υπάρχουν χιλιάδες ξωκλήσια. Τα έχουν χτίσει ευσεβείς συνάνθρωποι ως εκδήλωση της θερμής πίστης τους ως ευχαριστήρια για την συμπαράσταση του Θεού σε κάποια δύσκολη στιγμή τους ή εις την μνήμη αγαπημένων συγγενών τους. Τα περισσότερα απ' αυτά είναι πέτρινα χτισμένα τον περασμένο αιώνα, ενώ ορισμένα είναι διακοσίων, τριακοσίων, τετρακοσίων ετών, με θαυμαστές αγιογραφίες, περίτεχνα ξυλόγλυπτα τέμπλα, παλιά ευαγγέλια και εικόνες ανεκτίμητης αξίας. Μέχρι περίπου το 1970 τα περισσότερα απ' αυτά ήταν ξεκλείδωτα, αλλά με την εξάπλωση του τουρισμού και τα πρώτα θλιβερά κρούσματα κλοπών και βανδαλισμών, οι ντόπιοι που τα φροντίζουν έβαλαν κλειδαριές στις πόρτες, τουλάχιστον στα παλιά.

3.3.4 ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ - ΕΝΟΡΙΕΣ

Υπάρχουν χιλιάδες εκκλησίες διασκορπισμένες σε κάθε γωνιά της Ελλάδος που έγιναν μνημεία και αποτελούν πόλο έλξης για πολλούς επισκέπτες. Εντυπωσιακός είναι ο αριθμός των 9.792 εκκλησιών που έχουν κτιστεί σύμφωνα με τα στοιχεία έκθεσης της Γενικής Γραμματείας Θρησκευμάτων του αρμόδιου υπουργείου. Από τους 9.792 ναούς, οι 9.146 είναι ενοριακοί και οι 646 μοναστηριακοί. Τέτοια κτίσματα στέκονται ως σήμερα περήφανα και άτρωτα στο χρόνο φιλοξενώντας βυζαντινούς θησαυρούς ανεκτιμητικής ιστορικής και πολιτιστικής αξίας. Οι περισσότερες εκκλησίες της βυζαντινής τέχνης κτίστηκαν ανάμεσα στα τέλη του Μεσαίωνα με αρχές της Αναγέννησης. Στην Αθηνά, στο μεγαλύτερο αστικό κέντρο της χώρας, βρίσκονται μερικές από τις πιο ξακουστές βυζαντινές και μη εκκλησίες. Οι Άγιοι Θεόδωροι, ο Άγιος Ελευθέριος, οι Άγιοι Ασώματοι, ο Άγιος Νικόλαος Ραγκαβάς, η Μονή Δαφνίου και η Μονή Καισαριανής είναι μερικές από αυτές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

4.1 ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Το Άγιον Όρος είναι από τους πιο πλούσιους «Κειμηλιακούς Θησαυρούς» στον Ελλαδικό χώρο. Βρίσκεται στην τρίτη και ανατολικότερη χερσόνησο τις Χαλκιδικής στην Μακεδονία. Η χερσόνησος ονομάζεται χερσόνησος του Άθω ή Άθωνα. Θεωρείται από τα σπουδαιότερα και σημαντικότερα τμήματα της ανατολικής εκκλησίας λόγω της μεγάλης εθνικής, ιστορικής, θρησκευτικής, γραμματειακής και πολιτισμικής κληρονομιάς με ανεκτίμητης αξίας έργα, βυζαντινά και μεταβυζαντινά. Ιδιαίτερα ξεχωρίζει η μνημειακή ζωγραφική, οι θαυματουργές εικόνες, τα εικονογραφημένα και μη χειρόγραφα, αλλά ακόμα και έργα μικροτεχνίας όπως κεντήματα και ξυλογλυπτική. Το 1988 συγκαταλέχτηκε στον κατάλογο μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Επίσης το Άγιον Όρος αποτελεί αυτοδιοίκητο τμήμα του ελληνικού κράτους και ανεπίσημα χαρακτηρίζεται ως «Αυτόνομη Μοναστική Πολιτεία». Απαγορεύεται η είσοδος των γυναικών σύμφωνα με τη παλαιά βυζαντινή τάξη και ονομάζεται «Άβατον». Ο περιορισμός έχει πνευματική βάση αλλά ισχύει μέχρι και σήμερα. Εκτός από τη τεράστια πολιτιστική κληρονομιά (μοναδικά κειμήλια των Ναών, Ιερών Μονών, Σκητών και Κελιών), το Άγιον Όρος περιλαμβάνει μοναδικό φυσικό περιβάλλον με αναρίθμητα μέρη, παμπάλαια μοναστήρια με μνημειακή αρχιτεκτονική, επιβλητικά τείχη, πύργους κελιά με πέτρινους τρούλους που ξεφυτρώνουν σχεδόν παντού μέσα από την πυκνή βλάστηση, συνήθειες από άλλες εποχές και ένα σιωπηλό πλήθος από μαυροντυμένους καλόγερους, οι οποίοι μοιάζουν εκπληκτικά με τις μορφές στις τοιχογραφίες των ναών τους.

Οι επισκέπτες έχουν την ευκαιρία να βιώσουν την εμπειρία ενός τελείως διαφορετικού τρόπου ζωής. Η καλύτερη εποχή του χρόνου να επισκεφθεί κάποιος το Άγιον Όρος, είναι στο τέλος του καλοκαιριού και στην αρχή του φθινοπώρου. Η χειρότερη εποχή είναι η χειμερινή περίοδος,

η οποία ξεκινάει από το τέλος Οκτωβρίου και τελειώνει στα μέσα της άνοιξης. Αυτόν τον καιρό κάθε μετακίνηση στο Άγιο Όρος είναι προβληματική έως και επικίνδυνη. Ανεξαρτήτως περιόδου είναι προτιμότερο κανείς να επισκεφτεί τον Άθωνα με παρέα ενός ή το πολύ δύο ατόμων, γιατί οι μεγάλες ομάδες φιλοξενούνται δύσκολα. Η επίσκεψη του ταξιδιώτη – προσκυνητή είναι ένα από τα ωραιότερα και πολυτιμότερα ταξίδια που μπορεί να κάνει κάποιος στην Ελλάδα.

ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Το Άγιον Όρος έχει μήκος περίπου 50 χιλιόμετρα, πλάτος από 8 μέχρι 12 χιλιόμετρα και η έκταση του καλύπτει 350 περίπου τετραγωνικά χιλιόμετρα, που εκτείνεται από το ανατολικότερο από τα τρία πόδια της Χαλκιδικής, στο Αιγαίο. Τα σύνορα της μοναστικής πολιτείας ορίζονται, στο χερσαίο χώρο, με μια νοητή γραμμή που αρχίζει από την δυτική ακτή από την τοποθεσία «Φραγκόκαστρο» και φτάνει ως το ακρωτήριο «Αράπης», στην απέναντι άκρη. Το βουνό «Άθωνας» μοιάζει να είναι ένας τεράστιος κώνος με ύψος 2.033 μέτρα.

Παρόλο που το Άγιον Όρος είναι αυτοδιοικούμενο τμήμα του Ελληνικού κράτους υπάγεται πολιτικά στο υπουργείο εξωτερικών και θρησκευτικά βρίσκεται στην δικαιοδοσία του οικουμενικού πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Εδαφικά είναι χωρισμένο σε 20 αυτοδιοικούμενες περιοχές, η κάθε περιοχή έχει μια κυρίαρχη Μονή και αποτελείται από διάφορους μοναστικούς οικισμούς (σκήτες, κελιά, καλύβες, καθίσματα, ησυχαστήρια). Οι Μονές είναι κοινόβιες έχουν δηλαδή κοινή λειτουργία, στέγη, προσευχή, σίτιση, και εργασία μεταξύ τους. Ο ηγούμενος είναι υπεύθυνος της Μονής, και εκλέγεται από τους μοναχούς. Οι ηγούμενοι όλων των Μονών αποτελούν την ιερά σύναξη που ασκεί και τη νομοθετική εξουσία. Η εκτελεστική εξουσία ασκείται από την ιερά επιστασία η οποία είναι δομημένη με 4 μέλη επιλεγμένα από τις πέντε πρώτες ιεραρχικά Μονές (Λαύρα, βατοπεδίου, Ιβήρων, Χιλανδραρίου, Διονύσιου). Επίσης εκλέγεται κάθε χρόνο από τη Μονή ο αντιπρόσωπος της στην ιερά κοινότητα, η οποία με τη σειρά της ασκεί την διοικητική εξουσία.

ΕΙΣΟΔΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Για τη είσοδο στη μοναστική κοινότητα του Αγίου Όρους υπάρχει συγκεκριμένη διαδικασία όπου πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να το επισκεφτεί. Αρχικά πρέπει να επικοινωνήσει με το γραφείο προσκυνητών Αγίου Όρους στη Θεσσαλονίκη και να ζητήσει έκδοση διαμονητηρίου (άδεια εισόδου), στη συνέχεια δηλώσει την ημερομηνία εισόδου και τα στοιχεία όπου απαιτούνται για την έκδοση του διαμονητηρίου (ονοματεπώνυμο, αριθμό ταυτότητας ή διαβατηρίου, πατρώνυμο, έτος γέννησης). Τέλος, χρειάζεται να επικοινωνήσει με την Ιερά Μονή της επιλογής του και να κανονίσει τα περί διαμονής του. Ο αριθμός των επισκεπτών είναι περιορισμένος και ανέρχεται σε 110 άτομα ανά ημέρα (σε αναλογία 10 Έλληνες 10 αλλοδαποί) με μέγιστη διάρκεια διαμονής 4 μέρες. Ακόμα αξίζει να αναφερθεί ότι οι όροι για την είσοδο έχουν καθοριστεί από το χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Μονομάχου το 1060 μ.Χ, το οποίο εξακολουθεί να ισχύει μέχρι σήμερα. Απαραίτητη προϋπόθεση για τους επισκέπτες είναι η ευπρεπής εμφάνιση καθώς και ένα σύνολο κανόνων που πρέπει να τηρούνται για την είσοδό τους.

Σύμφωνα με αυτούς απαγορεύεται:

- Η είσοδος γυναικών.
- Η διανυκτέρευση επισκεπτών, εκτός αυτών που έχουν αποδεδειγμένα θρησκευτικά και επιστημονικά ενδιαφέροντα και είναι πάνω από 21 ετών και κάτοχοι διαμονητηρίου.
- Στα πλοιάρια που εκτελούν τον περίπλου του Άγιου Όρους και έχουν επιβάτες γυναίκες, να διέρχονται σε απόσταση μικρότερη των 500 μέτρων από την παραλία.
- Η λήψη κινηματογραφικών ταινιών και η χρήση μαγνητοφώνου.

4.1.1 ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Το Άγιο Όρος περιλαμβάνει 20 Μονές όπου αριθμούνται παρακάτω με σειρά ιεραρχίας:

Α' Ιερά Μονή ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ	Β' Ιερά Μονή ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ
Γ' Ιερά Μονή ΙΒΗΡΩΝ	Δ' Ιερά Μονή ΧΙΛΑΝΔΑΡΙΟΥ
Ε' Ιερά Μονή ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ	Ζ' Ιερά Μονή ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ
Η' Ιερά Μονή ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ	Θ' Ιερά Μονή ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ
Ι' Ιερά Μονή ΖΩΓΡΑΦΟΥ	Κ' Ιερά Μονή ΔΟΧΕΙΑΡΙΟΥ
Λ' Ιερά Μονή ΚΑΡΑΚΑΛΟΥ	Μ' Ιερά Μονή ΦΙΛΟΘΕΟΥ
Ν' Ιερά Μονή ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ	Ξ' Ιερά Μονή ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
Ο' Ιερά Μονή ΣΤΑΥΡΟΝΙΚΗΤΑ	Π' Ιερά Μονή ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
Ρ' Ιερά Μονή ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ	Σ' Ιερά Μονή ΕΣΦΙΓΜΕΝΟΥ
Τ' Ιερά Μονή ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ	Υ' Ιερά Μονή ΚΩΝΣΤΑΜΟΝΙΤΟΥ

Ιερά Μονή Μεγίστης Λαύρας: Το μοναστήρι της Μεγίστης Λαύρας είναι το πρώτο μεγαλύτερο μοναστήρι του Αγίου Όρους, ιδρύθηκε το 963μ.Χ. από το μοναχό Αθανάσιο στον οποίο είναι και αφιερωμένο. Η ίδρυση του μοναστηρίου συμπίπτει με τη συστηματοποίηση του μοναχισμού στο Όρος. Εορτάζει στις 5 Ιουλίου η Κοίμηση του οσίου Αθανασίου του Αθωνίτη και βρίσκεται στην νοτιοανατολική πλευρά της χερσονήσου στην τοποθεσία Μελανά.

Ιερά Μονή Βατοπεδίου: Πρόκειται για ακόμα ένα μεγάλο μοναστήρι, ιδρύθηκε στο τέλος του 4^{ου} αιώνα από τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο Α. Εορτάζει στις 25 Μάρτιου και είναι αφιερωμένο στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Υπάρχει όμως και μια δεύτερη εκδοχή για την ίδρυση του (972-985), με αυτή συνδέονται τα ονόματα τριών μοναχών Αθανασίου, Νικολάου και Αντωνίου. Η Μονή είναι κτισμένη σ' έναν ορμίσκο στη βορειοανατολική πλευρά της χερσονήσου και αντικρίζει τη θάλασσα από ένα παραθαλάσσιο ύψωμα.

Ιερά Μονή Ιβήρων: Ιδρύθηκε το τελευταίο τέταρτο του 10^{ου} αιώνα λίγο αργότερα από τη Λαύρα και το Βατοπέδι. Ιδρυτές της ήταν δυο, Ιωάννης ο Ίβηρας και Ιωάννης ο Τορνίκιος. Βρίσκεται τοποθετημένη σε ένα γραφικό ορμίσκο στη βορειοανατολική πλευρά της χερσονήσου δίπλα στις εκβολές ενός μεγάλου χείμαρρου, περίπου εκεί που ήταν προηγουμένως η Λαύρα του αγίου Κλήμεντος. Εορτάζει στις 15 Αυγούστου η κοίμηση της Θεοτόκου.

Ιερά Μονή Χιλιανδαρίου: Το μοναστήρι του Χελανδαρίου ή _Χιλιανδαρίου, όπως εξάλλου αποκαλείται και γράφεται από πολλούς ερευνητές, η οποία ονομασία του πιθανολογείται ότι προέρχεται από τον ιδρυτή του παλιότερου μονυδρίου στο χώρο αυτό που λεγόταν Χελανδάριος, που θεωρείται και Ιδρυτής της Μονής. Το μοναστήρι είναι κρυμμένο μέσα σε πλούσια βλάστηση της περιοχής, στη βορειοανατολική πλευρά του όρους με αρκετά περιορισμένο ορίζοντα, αν και απέχει μόλις 30 λεπτά από τη θάλασσα, όπου βρίσκεται μόνο ο αρσανάς του. Εορτάζει στις 21 Νοέμβριου και είναι αφιερωμένο στη μνήμη των Εισοδίων της Θεοτόκου.

Ιερά Μονή Διονυσίου: Η ίδρυση της Μονής χρονολογείται κάπου αναμεσα στο 1370 με 1374 από τον όσιο Διονύσιο. Είναι γνωστή ως «Νέα Πέτρα» και είναι κτισμένη πάνω σε ένα στενό και απόκρημνο βράχο σε ύψους 80 μέτρων από τη θάλασσα. Βρίσκεται μεταξύ των μονών Γρηγορίου και Αγίου Παύλου στη νοτιοδυτική πλευρά της χερσονήσου. Εορτάζει στις 24 Ιουνίου και είναι αφιερωμένη στη γέννηση του Τιμίου Προδρόμου.

Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου: Είναι κτισμένη πάνω σε μια πλαγιά κοντά στις Καρυές, περιβάλλεται από πυκνούς θάμνους και δέντρα. Είναι αφιερωμένη στην Μεταμόρφωση του Σωτήρος και εορτάζει στις 6 Αυγούστου. Σχετικά με την ίδρυση και το όνομα της Μονής δε υπάρχει κάποια γενική αποδεκτή εξήγηση καθώς ακόμα και οι ίδιοι οι ερευνητές διαφωνούν μεταξύ τους. Οι περισσότεροι υποστηρίζουν την άποψη του Ουσπένσκυ, ότι η ίδρυσή έγινε από ένα Τούρκο με το όνομα Κουτλουμούς, ο οποίος έζησε στο τέλος του 13^{ου} αιώνα και έγινε χριστιανός με το νέο όνομα Κωνσταντίνος.

Ιερά Μονή Παντοκράτορος: Ως ιδρυτές του μοναστηρίου αναφέρονται δύο άνδρες, ο Αλέξιος ο «μέγας στρατοπεδάρχης» και ο «μέγας πριμικήριος» Ιωάννης. Η Μονή εντοπίζεται στη βορειοανατολική πλευρά του Όρους Άθως, και είναι παραθαλάσσια, κτισμένη πάνω σε βράχο όπου και την χτυπά ακατάπαυστα το κύμα της θάλασσας. Εορτάζει στις 6 Αυγούστου την μεταμόρφωση του Σωτήρος.

Ιερά Μονή Ξηροπόταμου: Το μοναστήρι είναι αφιερωμένο στους 40 Μάρτυρες και εορτάζει στις 9 Μάρτιου. Εντοπίζεται στο μέσο της χερσονήσου στο δρόμο, καθώς ανηφορίζουμε από τη Δάφνη στις Καρυές με θεά στο Σιγγιτικό κόλπο που βρίσκεται από κάτω και αποτελεί ένα εξάισιο δείγμα κλασικής αγιορείτικης αρχιτεκτονικής. Υπάρχουν δυο εκδοχές για την ίδρυση του, η μια αποδίδει την ίδρυση του μοναστηρίου στην αυτοκράτειρα Πουλχερία (450-457) ενώ η άλλη στους αυτοκράτορες Κωνσταντίνο Ζ' Πορφυρογέννητο (913-959) και Ρωμανό Α' Λεκαπηνό (920-944).

Ιερά Μονή Ζωγράφου: Σύμφωνα με την παράδοση, η Μονή Ζωγράφου ιδρύθηκε τον 10^{ου} αιώνα, από 3 μοναχούς τον Μωυσή, τον Ααρών και τον Ιωάννη, στα χρόνια που αυτοκράτορας στο Βυζάντιο ήταν ο Λέων ΣΤ' (886-912). Εντοπίζεται στην πλαγιά της νοτιοδυτικής πλευράς της χερσονήσου, όμως η πρόσβαση της Μονής είναι αρκετά δύσκολη καθώς βρίσκεται σε δασωμένη περιοχή πάνω στο βουνό. Ο επισκέπτης θα πρέπει να βαδίζει μια ώρα περίπου από τον αρσανά της Μονής και πάνω από 3 ώρες από τις Καρυές. Είναι αφιερωμένο στον Άγιο Γεώργιο και εορτάζει στις 23 Απριλίου.

Ιερά Μονή Δοχειαρίου: Είναι το πρώτο παραθαλάσσιο μοναστήρι που συναντούμε καθώς παραπλέουμε στη νοτιοδυτικά ακτή της χερσονήσου με κατεύθυνση τη Δάφνη. Ιδρύθηκε στο δεύτερο μισό του 10^{ου} αιώνα από το μοναχό Ευθύμιο, ο οποίος ήταν μαθητής και συνασκητής του οσίου Αθανασίου του Αθωνίτου. Είναι αφιερωμένο στο όνομα των Αγίων Αρχαγγέλων Μιχαήλ και Γαβριήλ και εορτάζει στις 8 Νοεμβρίου.

Ιερά Μονή Καρακάλλου: Το μοναστήρι αυτό είναι αφιερωμένο στη μνήμη των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου και εορτάζει στις 29 Ιουνίου. Είναι χτισμένα πάνω σε πλαγιά αναμεσα των Μονών Λαύρας και Ιβήρων. Με την ονομασία και την ίδρυση της Μονής ασχολήθηκαν πολλοί ερευνητές και όλοι προτείνουν διαφορετικές εκδοχές. Υπάρχουν δύο επικρατέστερες εκδοχές όπου έχουν σημειωθεί. Η πρώτη αναφέρεται στο γεγονός ότι η ίδρυση της Μονής αποδίδεται στον αυτοκράτορα Καρακάλλα (211-217), από τον οποίο πήρε και το όνομά της. Ενώ η δεύτερη εκδοχή θέλει την ύπαρξη ενός μοναχού με το όνομα Καρακαλάς ή Καρακάλας, που ήταν πολύ γνωστά ονόματα στο Βυζάντιο, να ιδρύει εδώ μικρό μοναστήρι στις αρχές του 11^{ου} αιώνα.

Ιερά Μονή Φιλοθέου: Η Μονή του φιλόθεου ιδρύθηκε τον 10^{ου} αιώνα, η οποία κάνει επίσημα την εμφάνισή της σ' ένα έγγραφο το 1015. Ιδρυτής της θεωρείται ο Φιλόθεος και είναι αφιερωμένη στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου και εορτάζει στις 25 Μάρτιου. Στη Μονή αυτή είναι αξιοσημείωτο το καθολικό με τις τοιχογραφίες του, που χρονολογείται από 1752 και την "εφέστια εικόνα" της Παναγίας της Γλυκοφιλούσας. Ακόμα, η ιστορική βιβλιοθήκη της Μονής φιλοξενεί πλούσια συλλογή από βιβλία. Η Μονή είναι χτισμένη σε καστανόφυτο οροπέδιο της νοτιοανατολικής πλευράς της χερσονήσου, εικάζεται ότι υπήρχε εκεί το Ασκληπιείο κατά την αρχαιότητα και απέχει περίπου δυόμιση ώρες από τις Καρυές.

Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρας: Το μοναστήρι του Σίμωνος Πέτρας, γνωστό και ως Σιμωνόπετρα, είναι αναμφίβολα το τολμηρότερο κτίσμα του Άγιου Όρους. Αποτελεί ένα θαύμα για τη μοναστηριακή αρχιτεκτονική, καθώς έχει 7 ορόφους και είναι χτισμένα πάνω σε βράχο από γρανίτη, που έχει βάθος 10 χιλιομέτρων μέσα στη γη. Βρίσκεται σε υψόμετρο 300 μέτρα

από τη θάλασσα της νοτιοδυτικής πλευράς της χερσονήσου. Ιδρύθηκε το 13^ο αιώνα από τον όσιο Σίμωνα. Εορτάζει στις 25 Δεκέμβριου και είναι αφιερωμένο στη Γέννηση του Ιησού.

Ιερά Μονή Παύλου: Η Μονή Αγίου Παύλου είναι η νοτιότερη Μονή της δυτικής ακτής της χερσονήσου του Άθω. Είναι κτισμένη δίπλα σε ένα μεγάλο χείμαρρο και απέχει μόλις 30 λεπτά από τη θάλασσα. Υπάρχουν δυο εκδοχές για την ίδρυση της Μονής, με τη πρώτη να υποστηρίζει ότι η Μονή ιδρύθηκε κάπου στα τέλη του 8^{ου} αιώνα από τον όσιο Παύλο και η δεύτερη, ότι ιδρυτής είναι ο Παύλος Ξηροποταμηνός κάπου το 10^ο αιώνα. Παλαιότερα σε διαφορετικές περιόδους η Μονή ήταν αφιερωμένη στον Σωτήρα Χριστό, στη Θεοτόκο και τον Άγιο Γεώργιο. Σήμερα εορτάζει στην Υπαπαντή του Κυρίου στις 2 Φεβρουάριου.

Ιερά Μονή Σταυρονικήτα: Πρόκειται για τη μικρότερη σε μέγεθος Μονή του Αγίου Όρους. Βρίσκεται στη μέση της βορειοανατολικής ακτής της χερσονήσου μεταξύ των Μονών Ιβήρων και Παντοκράτορα. Στη Μονή βρίσκεται και η θαυματουργή εικόνα του Αγίου Νικολάου του Στρεϊδά. Η εικόνα πήρε την ονομασία της διότι όταν την ανέσυραν από τη θάλασσα, ήταν κολλημένο ένα στρείδι στο μέτωπο του Αγίου, το οποίο όταν αφαιρέθηκε, η εικόνα έτρεξε αίμα. Αξίζει να αναφερθεί ότι παρόλο που η εικόνα ήταν στη θάλασσα για εκατοντάδες χρόνια, όταν ανασύρθηκε είχε παραμείνει αναλλοίωτη. Εορτάζει στη μνήμη του Αγίου Νικολάου στις 6 Δεκέμβριου.

Ιερά Μονή Ξενοφώντος: Ιδρύθηκε στον 10^ο αιώνα το 998 από τον όσιο Ξενοφώντα. Είναι χτισμένη παραθαλάσσια στη δυτική μεριά τη χερσονήσου, αναμεσα στις Μονές Δοχειαρίου και Αγίου Παντελεήμονος. Απέχει μόλις 20 λεπτά από τη πρώτη Μονή και 50 από τη δεύτερη. Στη Μονή βρίσκεται η θαυματουργή εικόνα της Θεοτόκου της Οδηγήτριας αλλά και εξαιρετικές τοιχογραφίες της κριτικής σχολής που χρονολογούνται από το 1544. Είναι αφιερωμένη στον Άγιο Γεώργιο και εορτάζει στις 23 Απριλίου.

Ιερά Μονή Γρηγορίου: Το μοναστήρι του Γρηγορίου εντοπίζεται στο ακρωτήριο της νοτιοδυτικής ακτής της χερσονήσου και είναι γνωστό για τους πλούσιους φαρότοπους που το περιβάλλουν, καθώς βρίσκεται μεταξύ της Σιμωνόπετρας και Διονυσίου. Οικοδομήθηκε το 14^ο αιώνα και ιδρυτής της είναι Όσιος Γεώργιος. Είναι αφιερωμένο στη μνήμη του αγίου Νικολάου και εορτάζει στις 6 Δεκέμβριου.

Ιερά Μονή Εσφιγμένου: Το καθολικό της Μονής στολίζεται με τοιχογραφίες των Γαλατσάνων το 1811. Επίσης στη Μονή υπάρχουν σπάνια εικονογραφημένα χειρόγραφα στην ιστορική βιβλιοθήκη της. Βρίσκεται στη βορειοανατολική πλευρά της χερσονήσου και είναι χτισμένη παραθαλάσσια. Ιδρύθηκε από το Θεοδόσιο Β' όπως και η Μονή του Ξηροποτάμου τον 5^ο αιώνα. Είναι αφιερωμένη στην Ανάληψη του Κυρίου και εορτάζει 40 μέρες μετά το Πάσχα.

4.2 ΤΑ ΜΕΤΕΩΡΑ

Το σύμπλεγμα από τεράστιους σκοτεινόχρωμους βράχους των Μετεώρων γοητεύει κάθε επισκέπτη χάρις την γεωλογική ιδιομορφία του τοπίου. Η δημιουργία του γεωλογικού τοπίου έχει απασχολήσει πολλούς γεωλόγους αλλά ακόμα δεν έχει ερμηνευθεί ξεκάθαρα. Η τοποθεσία, η ησυχία, τα εντυπωσιακά βράχια, οι σπηλιές, οι κρύπτες και οι κοιλάτες αποτελούν το ιδανικό καταφύγιο για τους επισκέπτες που ζητούν να έρθουν πιο κοντά στο Θεό ή ακόμα και για εκείνους που αναζητούν τη γαλήνη και την ψυχική ηρεμία.

Τα μετέωρα σήμερα αποτελούν το δεύτερο πλέον σημαντικό μοναστικό συγκρότημα στην Ελλάδα μετά από το Άγιο Όρος. Πρόκειται για ένα σύμπλεγμα από πελώριους σκοτεινόχρωμους βράχους, οι οποίοι υψώνονται κοντά στα πρώτα υψώματα της Πίνδου και των Χασίων σε απόσταση περίπου εννέα χιλιομέτρων έξω από τη Καλαμπάκα. Άξιο απορίας είναι το πώς χτίστηκαν οι Μονές πάνω στους επιβλητικούς βράχους που η θέα τους κόβει κυριολεκτικά την ανάσα.

Σήμερα από τα 24 μοναστήρια λειτουργούν τα έξι και αποτελούν πόλο έλξης χιλιάδων τουριστών κυρίως το καλοκαίρι αλλά και το χειμώνα, ενώ τα υπόλοιπα 18 είναι ακατοίκητα και ερειπωμένα. Οικοδομήθηκαν κατά τον 14^ο αιώνα στις κορυφές των θεαματικών φυσικών βράχων από ψαμμίτη και δίνουν την εντύπωση ότι αποτελούν το φυσικό τους τελείωμα. Το όνομα Μετέωρα αποδίδεται στον κτήτορα της Μονής Μεγάλου Μετεώρου, τον Άγιο Αθανάσιο τον Μετεωρίτη, ο οποίος ονόμασε μετέωρο τον πλατύ λίθο στον οποίο ανέβηκε πρώτη φορά το 1344. Εκτός από τη μοναδική μορφολογία και το θαυμάσιο τοπίο στα Μετέωρα σώζονται ανεκτίμητης αξίας θησαυροί, κειμήλια και αρκετά έργα μικροτεχνίας. Αντιπροσωπευτικό δείγμα μικροτεχνίας είναι το αριστουργηματικό ξυλόγλυπτο τέμπλο που βρίσκεται στο καθολικό της Ιεράς Μονής Αγίου Στεφάνου. Η UNESCO έχει χαρακτηρίσει τα μετέωρα ως παγκόσμιο φαινόμενο πολιτιστικής κληρονομιάς και περιλαμβάνονται στον κατάλογο της από το 1988.

Τα Μετέωρα δέχονται 850.000 επισκέπτες ετησίως, εκ των οποίων περίπου 500.000 διανυκτερεύουν για μια βραδιά σε καταλύματα στην Καλαμπάκα και στο Καστράκι, ενώ οι υπόλοιποι έρχονται στο πλαίσιο μονοήμερης εκδρομής.

4.2.1 ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΤΕΩΡΩΝ

Μεγάλο Μετέωρο: Η Μονή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος ή αλλιώς «Μεγάλο Μετέωρο», αποτέλεσε την αρχή του οργανωμένου μετεωρίτικου μοναχισμού. Είναι ανδρική και ιδρύθηκε κάπου στα μέσα του 14^{ου} αιώνα από τον όσιο Αθανάσιο τον Μετεωρίτη (πρώτο κτήτορα και οργανωτή του μοναστικού κοινοβίου) και βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο των μετεώρων σε ύψος 534 μέτρων και πρόκειται για το παλαιότερο και το μεγαλύτερο ενεργό μοναστήρι στα Μετέωρα. Το 1545 η Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, πήρε την οριστική της μορφή, αυτή που έχει έως και σήμερα τα σημαντικότερα κτίσματα της είναι η εστία (μαγειρείο), το γηροκομείο και η τράπεζα. Στην Ιερά Μονή του Μεγάλου Μετέωρου υπάρχει πλούσια και αξιόλογη συλλογή χειρόγραφων, εικόνων και ιερών κειμηλίων. Ακόμα αξίζει να αναφερθεί ότι διαθέτει μια από τις πιο πλούσιες μοναστικές βιβλιοθήκες με ανεκτίμητους θησαυρούς.

Ιερά Μονή Βαρλαάμ: Η Μονή των Αγίων Πάντων βρίσκεται σε υψόμετρο 373 μέτρων είναι και αυτή ανδρική. Ιδρύθηκε από τον ασκητή Βαρλαάμ που έχει πάρει και την ονομασία του, όταν ο 1350 αναρριχήθηκε στο βουνό και έχτισε εκεί τρεις ναούς. Αργότερα οι αδερφοί Νεκτάριος και Θεοφάνης Αφαράδες αποφασίζουν να ανακαινίσουν τον εγκαταλειμμένο, μέχρι τότε, βράχο για περίπου 200 χρόνια. Ξανάχτισαν πάνω στα ερείπια των παλιών κτισμάτων δύο από τις ωραιότερες εκκλησίες των Μετεώρων. Το Ναό των Αγίων Πάντων και το Ναό του Ιωάννου του Προδρόμου. Επίσης χτίζουν το 1541-1542 τον κεντρικό ναό του μοναστηρίου (καθολικό), που τιμάται στη μνήμη των Αγίων Πάντων όπως επίσης χτίζεται και το εκκλησάκι των Τριών Ιεραρχών. Άξιο αναφοράς είναι ότι η μεταφορά υλικών κράτησε 22 χρόνια και το χτίσιμο μόλις 20 μέρες. Σε αυτό το μοναστήρι ξεκίνησε και τη μοναχική ζωή ο μακαριστός Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χριστόδουλος.

Ιερά Μονή Αγίου Στεφάνου: Η ανδρική αρχικά Μονή (μέχρι και το 1961 όπου έγινε γυναικεία), βρίσκεται στο νότιο άκρο της συστάδας των Μετεώρων ακριβώς πάνω από την Καλαμπάκα. Είναι γνωστή για το γεγονός ότι φιλοξενεί την τίμια κάρα του Αγίου Χαραλάμπους και διαθέτει την πιο εύκολη πρόσβαση σε όλο το μοναστηριακό συγκρότημα καθώς δεν έχει σκαλιά αλλά ένα μικρό πέτρινο γεφύρι συνδέει το σύγχρονο δρόμο στην είσοδο της Μονής. Κτήτορες της είναι ο όσιος Αντώνιος στις αρχές ως και τα μέσα του 15ου αιώνα και ο όσιος Φιλόθεος, ο οποίος στα μέσα του 16^{ου} αιώνα ξανάχτισε τον ναό του Αγίου Στεφάνου και κάπου εκεί αρχίζουν να τοποθετούνται και οι πρώτες τοιχογραφίες του ναού. Το μοναστήρι εορτάζει τρεις φορές στις 17 Ιανουαρίου τη μνήμη των κτητόρων της, στις 27 Δεκεμβρίου το πρωτομάρτυρα Άγιο Στέφανο και στις 10 Φεβρουαρίου στη μνήμη του Αγίου Χαραλάμπους.

Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος: Το μοναστήρι της Αγίας Τριάδας θεωρείται από τους ειδικούς το τρίτο αρχαιότερο μοναστήρι των Μετεώρων. Διαθέτει δύο Ναούς, το Καθολικό που χτίστηκε το 1456-1476 και το μικρό Ναό του Ιωάννου του Προδρόμου. Πρόκειται επίσης και για το πιο δυσπρόσιτο από τα Μοναστήρια των Μετεώρων. Για να χτιστεί το μοναστήρι και να ανεβάσουν τα υλικά χρειάστηκαν 70 χρόνια. Η ανάβαση παλιότερα γινόταν με ανεμόσκαλες και δίχτυ. Σήμερα η πρόσβαση γίνεται με πεζοπορία στα 140 σκαμμένα, μέσα στην πέτρα,

σκαλιά που έγιναν στα 1925 και μας οδηγούν στην κορυφή του βράχου. Ο επισκέπτης-προσκυνητής όμως ανταμείβεται για την δύσκολη διαδρομή όταν αντικρίζει από ψηλά τη μαγευτική θέα, την κοιλάδα της Καλαμπάκας με τον Πηνειό Ποταμό, τον Κόζιακα και τα όρη Χάσια. Από το 1362 υπήρξε οργανωμένο μοναστήρι και λέγεται ότι σύμφωνα με τη παράδοση πως χτίστηκε το 1438 μΧ. από κάποιο μοναχό Δομέτιο χωρίς να έχει επιβεβαιωθεί.

Ιερά Μονή Ρουσάνου: Η Μονή Ρουσάνου βρίσκεται ανάμεσα στις Μονές Αγίου Νικολάου Αναπαυσά και Βαρλαάμ πολύ κοντά στο χωριό Καστράκι. Ιδρύθηκε το 1529 πάνω σε χαλάσματα παλαιότερων εγκαταστάσεων με κτήτορες τους αδελφούς ιερομόναχους από τα Γιάννενα Μάξιμο και Ιωσήφαθ. Καλύπτει ολόκληρο το πλάτωμα της κορυφής του βράχου, του οποίου φαίνεται σαν φυσική απόληξη ενώ επισκέπτης-προσκυνητής, μπορεί από εκεί ψηλά να απολαύσει την μεγαλοπρέπεια του Μετεωρίτικου τοπίου μαζί με τον ποταμό Πηνειό και τον Κόζιακα, καθώς και το χωριό Διάβα, τα οποία φαίνονται στο βάθος. Το 1980 έγινε ριζική ανακαίνιση της Μονής με την επίβλεψη της 7^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και σήμερα λειτουργεί ως γυναικείο μοναστήρι (παλιότερα υπήρξε ανδρικό). Για την ονομασία της Μονής, δεν υπάρχουν εξακριβωμένα στοιχεία. Πιθανότατα πήρε την ονομασία του από το πρώτο κτήριο του αρχικού Ναού το 14 – 15^ο αιώνα. Σήμερα η ανάβαση γίνεται με σκαλοπάτια από τσιμέντο που κατασκευάστηκαν το 1930 με δωρεά της Καστρακινής Δάφνης Μπούκα, ενώ παλιότερα γίνονταν με ανεμόσκαλες μέχρι και το 1897. Η Μονή αποτελείται από ένα τριώροφο συγκρότημα, με το καθολικό και κελιά στο ισόγειο. Διαθέτει επίσης χώρους υποδοχής (αρχονταρίκι), άλλα κελιά και βοηθητικούς χώρους στους άλλους δύο ορόφους. Το καθολικό είναι αφιερωμένο στη Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Επίσης τιμάται και η μνήμη της Αγίας Βαρβάρας στις 4 Δεκεμβρίου.

Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά: Μόλις τρία χιλιόμετρα από τη Καλαμπάκα κοντά στο χωριό Καστράκι βρίσκεται χτισμένη σε ύψος 85 μέτρων η ανδρική Μονή του Αγίου Νικολάου Αναπαυσά. Πρόκειται για το πρώτο μοναστήρι που συναντάμε ανεβαίνοντας στα Μετέωρα, λίγο μετά το εκκλησάκι της Παναγίας Δούπιανης και ανάμεσα στα ερειπωμένα μοναστήρια Προδρόμου, Αγίας Μονής και Παντοκράτορος. Η μικρή έκταση του βράχου που χτίστηκε το μοναστήρι επηρέασε την κτιριακή διαμόρφωση, έτσι χρησιμοποιήθηκαν αλληπάλληλα πατώματα και η συγκρότηση των χώρων έγινε σε 3 ορόφους. Στο πρώτο όροφο της Μονής βρίσκεται το παρεκκλήσι του Αγίου Αντωνίου του 14^{ου} αιώνα, με ίχνη αγιογραφιών και κρύπτη. Στο δεύτερο όροφο βρίσκεται το καθολικό και στον τελευταίο όροφο, βρίσκεται το αρχονταρίκι (παλαιότερα τράπεζα), το οστεοφυλάκιο και το παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου. Το καθολικό της Μονής αγιογραφήθηκε το 1527 από τον κρητικό ζωγράφο Θεοφάνη Στρελίτζα-Μπαθά και οι αγιογραφίες του θεωρούνται οι καλύτερες των Μετέωρων κάνοντας το μοναστήρι ένα πραγματικό κόσμημα καθώς αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα σύνολα της μεταβυζαντινής ζωγραφικής.

4.3 Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ

Η Τήνος διαθέτει 1300 περίπου εκκλησίες και ξωκλήσια. Ορθόδοξες ή Καθολικές, καθέδρες ή μικρά εκκλησάκια, ξεχωρίζουν για την απλότητα και την καλαισθησία τους. Η Τήνος θεωρείται η πρωτεύουσα του Θρησκευτικού Τουρισμού στην Ελλάδα. Εκεί βρίσκεται ο ιερός ναός της Παναγίας της Τήνου και αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα και γνωστότερα προσκύνημα του, όχι μόνο στη Ελλάδα αλλά και παγκόσμιου ορθόδοξου και μη χριστιανισμού. Ο ναός είναι γνωστός επίσης και ως Παναγία Ευαγγελίστρια. Χτίστηκε στο σημείο όπου βρέθηκε η εικόνα της Παναγίας, σύμφωνα με τη θρησκευτική παράδοση μετά από όνειρο της μοναχής Αγίας Πελαγίας που το έβλεπε για 3 συνεχόμενες εβδομάδες. Το 1822 ξεκινήσαν οι ανασκαφές που αποκάλυψαν τα ερείπια των αρχαίων ναών του Διονύσου και του Προδρόμου χωρίς όμως να βρεθεί η εικόνα. Η εικόνα τελικά ανακαλύφθηκε μετά από πιο οργανωμένες ανασκαφές στις 30 Ιανουαρίου 1823. Η είδηση της εύρεσης της θαυματουργής εικόνας θεωρήθηκε θετικός οίωνός για το δίκαιο της ελληνικής επανάστασης και αμέσως κατέφτασαν στο νησί ξακουστά ονόματα όπως Κολοκοτρώνης, Μιαούλης, Νικηταράς και Μακρυγιάννης για να την προσκυνήσουν. Χρονικά, η εικόνα είναι συνδυασμένη με την εγκαθίδρυση του νεότερου ελληνικού κράτους.

Η Παναγία της Τήνου τιμάται τέσσερις φορές: στις 30 Ιανουαρίου η ημέρα εύρεσης της θαυματουργής εικόνας, στις 25 Μαρτίου η ημέρα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, στις 23 Ιουλίου η ημέρα οράματος της Αγίας Πελαγίας και στις 15 Αυγούστου η ημέρα της Κοίμησης της Θεοτόκου όπου εκτιμάται ότι την συγκεκριμένη ημέρα υπάρχουν στο νησί περίπου 30.000 επισκέπτες.

Επίσης σύμφωνα με μια έρευνα του Πανελληνίου Ιδρύματος Ευαγγελίστριας Τήνου αποδείχθηκε ότι 1.500.00 προσκυνητές περνούν από την Παναγία της Τήνου κατά μέσο όρο κάθε χρόνο την περίοδο Μαρτίου-Οκτωβρίου. Όσο για το χειμώνα εκτιμάται ότι κάθε μήνα 1.500 επισκέπτες αφήνουν τις κακές καιρικές συνθήκες και επισκέπτονται το νησί. Αυτοί οι αριθμοί αναδεικνύουν την Τήνο ως το πρώτο θρησκευτικό προορισμό στην Ελλάδα.

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Η τεχνοτροπία της Ιερής Εικόνας θεωρείται παλαιότερη της βυζαντινής περιόδου και ανάγεται στους πρώτους χριστιανικούς χρόνους. Οι μελέτες που σχετίστηκαν με την προέλευσή της οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η Μεγαλόχαρη της Τήνου είναι έργο του Αποστόλου και Ευαγγελιστή Λουκά. Σήμερα, η Ιερή Εικόνα είναι καλυμμένη με πολύτιμες πέτρες και χρυσό, τα οποία αποτελούν δωρεές των πιστών ως ένδειξη της βαθιάς πίστης και ευγνωμοσύνης τους προς Εκείνη. Στην εικόνα, απεικονίζεται δεξιά η Παναγία σε στάση προσευχής προφέροντας τα λόγια από ένα ανοιχτό βιβλίο που βρίσκεται μπροστά της. Αριστερά Της βλέπουμε τον Αρχάγγελο Γαβριήλ να κρατάει στα χέρια του έναν κρίνο, σύμβολο της αγνότητας, ενώ πάνω από τα δυο πρόσωπα εικονίζεται το Άγιο Πνεύμα με τη μορφή περιστέριου.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Πρόκειται για ένα επιβλητικό οικοδόμημα από λευκό μάρμαρο που αποτελεί το πρώτο αξιόλογο αρχιτεκτονικό μνημείο του απελευθερωμένου ελληνικού έθνους. Βρίσκεται σε περίοπτη θέση στη Χώρα της Τήνου.

Η επιλογή του ρυθμού της εκκλησίας είναι τρίκλιτη βασιλική με τρούλο. Επικεφαλής της οικοδόμησης ήταν ένας σπουδαίος επιστήμονας της εποχής, ο Ευστράτιος Εμμανουήλ Καλονάρης, Τήνιος, που αυτός σχεδίασε το ναό ειδικά για να δέχεται προσκυνητές. Μέχρι τα μέσα του 1832 είχε ανεγερθεί η ανατολική πτέρυγα του συγκροτήματος, το τμήμα ανατολικά του καμπαναριού και το τμήμα ανατολικά της κεντρικής εισόδου. Το σύνολο των εργασιών ανέγερσης ολοκληρώθηκε το 1880.

Ο ναός παραμένει μέχρι σήμερα χωρίς ουσιαστικές αλλαγές, εκτός από την κύρια όψη και το καμπαναριό όπου εξαιτίας των δυνατών βοριάδων που επικρατούν στο νησί υποχρέωσαν στην ανακατασκευή του για λόγους ασφαλείας. Το αρχικό καμπαναριό του ναού είχε ύψος 34 μέτρα ενώ το σημερινό έχει ύψος 29 μέτρα αλλά έχει διατηρήσει την αρχική λίθινη βάση του. Κατασκευαστής του ήταν ο Ιωάννης Φιλιππότης από τον Πύργο της Τήνου.

4.4 ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΜΟ

Η Πάτμος μαζί με την Αστυπάλαια και τη Λέρο υπάγονται στην επαρχία της Καλύμνου. Αποτελεί παγκόσμιο θρησκευτικό κέντρο χάρις στο Σπήλαιο της Αποκάλυψης και τη Μονή της Πάτμου, ενώ παράλληλα προσφέρει έναν ιδανικό προορισμό για όσους επιζητούν διακοπές που συνδυάζουν ηρεμία και ένα όμορφο φυσικό περιβάλλον.

Το νησί τις Πάτμου έχει περίπου 3.000 κατοίκους και 250.000 επισκέπτες κάθε χρόνο καταλαβαίνει κάνεις ότι πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα προσκυνήματα στον Ελλαδικό χώρο με επισκέπτες που την περικλείουν όλο το χρόνο αλλά κυρίως το Πάσχα και το καλοκαίρι. Έχει συγκεντρώσει πολλά και διαφορετικά βραβεία από διεθνείς φορείς αναγνωρισμένου κύρους και έχει χαρακτηριστεί ως «τόπος ιδιαίτερου φυσικού κάλους».

Η UNESCO έχει ανακηρύξει την Χώρα της ως Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Το πρώτο πράγμα που προσέχει κανείς στην Πάτμο είναι το μοναστήρι του Άγιου Ιωάννη του Θεολόγου ή Ευαγγελιστή. Χτισμένο πάνω σε ένα λόφο στην κορυφή της Χώρας, όπου έχει χτιστεί γύρω του το μοναστήρι και θυμίζει βυζαντινό κάστρο. Ιδρύθηκε το 1088 από τον Όσιο Χριστόδουλο στον οποίο δώρισε το νησί ο Αυτοκράτορας Αλέξιος Ι. Κομνηνός, το νησί μέχρι πρότινος αποτελούσε μέρος εξορίας. Αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν ότι χτίστηκε στη θέση αρχαίου ναού της Αρτέμιδος και παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Περιβάλλεται από ακανόνιστο ορθογώνιο αμυντικό περίβολο που χρονολογείται από του τέλους του 11^{ου} αιώνα μέχρι τον 17^ο, ενώ από τη βυζαντινή περίοδο διατηρούνται το καθολικό, η τράπεζα και τα κελιά. Το ύψος της Μονής είναι περίπου 15 μέτρα, το μήκος του από το βορρά ως το νότο είναι 53 μέτρα και από την ανατολή ως τη δύση 70 μέτρα. Αποτελεί για τον χριστιανισμό ένα πολύ σημαντικό προσκύνημα και το σημαντικότερο του αιγαίου πελάγους.

Το μοναστήρι εορτάζεται στις 16 Μάρτιου και το 1999 κηρύχθηκε μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς από την UNESCO.

Στο μοναστήρι υπάρχουν πολλά λείψανα Αγίων όπως η κάρα του Αγίου Αποστόλου Θωμά όμως ιδιαίτερης σημασίας είναι η περίφημη βιβλιοθήκη όπου φιλοξενεί αμύθητης αξίας έργα, ενδεικτικά το σημαντικότερο τμήμα της βιβλιοθήκης αποτελείται από 1.197 χειρόγραφους κώδικες που αναφέρονται στην Κλασική έως την Μεταβυζαντινή περίοδο. Οι εικονογραφήσεις πολλών εξ αυτών είναι μοναδικής καλλιτεχνικής αξίας και ταυτόχρονα καλά διατηρημένες. Υπάρχουν επίσης 13.000 έγγραφα της ίδιας περιόδου, τα οποία αναφέρονται κυρίως στις σχέσεις της Μονής με τους Βυζαντινούς Αυτοκράτορες και το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως αλλά και με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τους Δυτικούς Ηγεμόνες. Μεγάλος αριθμός εγγράφων αναφέρεται επίσης στις οικονομικές και άλλου είδους σχέσεις που είχε αναπτύξει η Μονή στις γειτονικές της περιοχές αλλά και στον ευρύτερο χώρο της Μεσογείου. Περίπου 4.000 παλαιύτα έντυπα βιβλία καθώς και περισσότερα από 15.000 σύγχρονα έντυπα βιβλία και περιοδικές εκδόσεις.

Δυστυχώς η βιβλιοθήκη είναι κλειστή στο κοινό και πρόσβαση έχουν μόνο επιστήμονες, θεολόγοι και βυζαντινολόγοι. Παρόλα αυτά η Μονή είναι η πρώτη που «χαρτογραφήθηκε» ψηφιακά από την Google με αποτέλεσμα να είναι δυνατή η περιήγηση ενδιαφερόμενου μέσω του Google Art Project σε κομμάτια που απαγορεύεται η πρόσβαση, όπως αυτό της βιβλιοθήκης.

ΙΕΡΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ

Το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο απετέλεσε όχι μόνο τον πρώτο τόπο προσευχής στην Πάτμο, αλλά και τον μέχρι σήμερα σπουδαιότερο και βρίσκεται στο δρόμο μεταξύ της Χώρας και της Σκάλας. Θεωρείται ότι το σπήλαιο αυτό είναι το σημείο στο οποίο απόστολος Ιωάννης κατά τη περίοδο που ήταν εξόριστος στην Πάτμο το 96μ.Χ. είχε τα οράματα που κατέγραψε το βιβλίο της αποκάλυψης. Η Αποκάλυψη του Ιωάννη είναι ένα από τα 27 βιβλία της Καινής Διαθήκης.

Σύμφωνα με την παράδοση, ήταν αγαπημένος μαθητής του Ιησού Χριστού. Ο Ιωάννης, εξορίζεται το 95 μ.Χ. στην Πάτμο από τον αυτοκράτορα Δομητιανό και βρίσκει καταφύγιο στο Σπήλαιο όπου εκεί συνομιλεί με τον Θεό και εκείνος του αποκαλύπτει το προφητικό βιβλίο της Αποκάλυψης που ο Ιωάννης καταγράφει με τη βοήθεια του μαθητή του Πρόχορου, ίσως το 4^ο κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Η παράδοση επίσης υποστηρίζει ότι μέσα στη σπηλιά σκίστηκε ο βράχος και από εκεί, από τις τρεις μικρότερες σχισμές που συμβολίζουν την Αγία τριάδα, ακούγονταν η φωνή του Θεού όταν υπαγόρευε στον Ιωάννη το κείμενο της Αποκάλυψης. Η σπηλιά διαμορφώθηκε σε λατρευτικό χώρο αργότερα από τον ιδρυτή της Μονής της τον Όσιο Χριστόδουλο.

Σήμερα για την ανάγκες της λατρείας των πιστών το νότιο τμήμα του σπηλαίου έχει μετατραπεί σε ναό. Ο επισκέπτης - προσκυνητής πρέπει να κατεβεί αρκετά σκαλοπάτια και πρώτα μπαίνει στον μικρό ενσωματωμένο ναό που βρίσκεται διπλά στο σπήλαιο και έπειτα στα δεξιά του μπορεί να θαυμάσει το σπήλαιο που υπάρχει το σημείο στο οποίο ο Ευαγγελιστής ακουμπούσε το κεφάλι του για να ξεκουραστεί και ένα κοίλωμα στον βράχο από όπου πιανόταν για να σηκωθεί.

4.5 ΠΑΝΑΓΙΑ ΕΚΑΤΟΝΤΑΠΥΛΙΑΝΗ ΣΤΗ ΠΑΡΟ

Η Παναγία η Καταπολιανή ή αλλιώς Εκατονταπυλιανή βρίσκεται στην Πάρο. Επικράτησε το Εκατονταπυλιανή για να δώσει ακόμα περισσότερη έμφαση στη σημαντικότητα της. Ο ναός της Πάρου αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα ιερά προσκυνήματα όχι μόνο στη περιφέρεια των Κυκλάδων, που υπάγεται, αλλά ολοκλήρου του ελληνικού χώρου. Πρόκειται για ένα περίφημο χριστιανικό ιστορικό ναό που βρίσκεται στη πρωτεύουσα της νήσου Πάρου, την Παροικία, κοντά στον λιμάνι της. Ο ναός αποτελεί το δημοφιλέστερο αξιοθέατο της Πάρου για τους ορθόδοξους χριστιανούς, και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα παλαιοχριστιανικά μνημεία της Ελλάδας. Είναι ένα σύμπλεγμα παλαιοχριστιανικών ναών, στο οποίο περιλαμβάνεται στη νότια πλευρά το περίφημο αρχαίο βαπτιστήριο, που ανάγεται στον 4^ο αιώνα και θεωρείται το καλύτερο διατηρητέο βαπτιστήριο όλης της Ορθόδοξης Ανατολής και φιλοξενεί βυζαντινό μουσείο.

Η ιερή εικόνα της Παναγίας της Εκατονταπυλιανής που είναι έργο του 17^{ου} αιώνα αποτελεί τη δεύτερη Προσκυνηματική εικόνα των Κυκλάδων μετά την ιερή εικόνα της Παναγίας της Τήνου.

Το Βυζαντινό Μουσείο, που σήμερα είναι ανοιχτό στους επισκέπτες και στεγάζει ένα τμήμα των κειμηλίων της Εκατονταπυλιανής, έχει βέβαια τη δική του μικρή ιστορία. Η συγκρότηση της συλλογής εικόνων και κειμηλίων στην Εκατονταπυλιανή άρχισε αρκετά νωρίς, στις αρχές του αιώνα μας, με πρωτοβουλία του αρχιμανδρίτη και εφημερίου της Εκατονταπυλιανής Γεωργίου Φιλ. Σκαραμαγκά.

Σύμφωνα με την ορθόδοξη παράδοση, στο σημείο αυτό αναφέρεται ότι κατά το ταξίδι της Αγίας Ελένης προς τους Αγίους Τόπους, λόγω μεγάλης θαλασσοταραχής το πλοίο που επέβαινε αναγκάστηκε να καταφύγει στη Πάρο, στην Παροικία. Στον χώρο της Καταπολιανής, που ήταν έρημος και ακατοίκητος, βγαίνοντας να ξεκουραστεί, εκεί προσευχήθηκε η Αγία Ελένη στην Παναγία, προστάτιδα της Κωνσταντινουπόλεως, έταξε με την ολοκλήρωση του ταξιδιού της να χτίσει μια μεγαλόπρεπη εκκλησία αφιερωμένη στη Κοίμηση της Θεοτόκου. Το τάμα αυτό το υλοποίησε αργότερα κατά τον 4^ο αιώνα ο γιος της Μέγας Κωνσταντίνος.

4.6 ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΟΡΜΙΤΟΥ ΣΤΗ ΣΥΜΗ

Πολιούχος της Σύμης, προστάτης της Δωδεκανήσου και παραστάτης των ναυτικών και των σφουγγαράδων, ο Αρχάγγελος Μιχαήλ ο Πανορμίτης τιμάται από τους Συμιακούς, αλλά και τους Δωδεκανησίους σε όλη την οικουμένη. Η Μονή του, που βρίσκεται στον κόλπο του Πανορμού της Σύμης, από όπου έχει λάβει την προσωνύμια της, έχει καταστεί πανελλήνιο προσκύνημα.

Χτισμένη μέσα σε αρκετό πράσινο, πάνω στη θάλασσα, υπάρχει τουλάχιστον από τον 15^ο αιώνα και στολίζεται από ένα πανέμορφο καμπαναριό, ρυθμού μπαρόκ-ροκοκό του 1905-1911, που μιμείται το ανάλογο της Μονής Ζαγκόρσκ, κοντά στη Μόσχα. Η επιβλητική, θαυματουργή Εικόνα του, σύμφωνα με επιγραφή πάνω στην ασημένια ποδιά του, φιλοτεχνήθηκε το 1724 από τον Ιωάννη τον Πελοποννήσιο.

Στη Μονή υπάρχουν και τρία Παρεκκλήσια. Το πρώτο είναι αφιερωμένο στον Ευαγγελισμό της Υπεραγίας Θεοτόκου και είναι το παλαιότερο χρονικά από τα υπόλοιπα δύο. Το δεύτερο Παρεκκλήσιο είναι αφιερωμένο στην Αποτομή του Τιμίου Προδρόμου. Το τρίτο Παρεκκλήσιο τιμά τον Αρχάγγελο Γαβριήλ και τους Ευαγγελιστές Μάρκο και Ματθαίο.

Επιβεβλημένο θεωρείται για τον προσκυνητή να επισκεφθεί το Εκκλησιαστικό και Λαογραφικό Μουσείο της Ιεράς Μονής, όπως επίσης, και την βιβλιοθήκη της.

Η Μονή εορτάζει στις 8 Νοεμβρίου και της Πεντηκοστής, με κοσμοσυρροή πιστών να κατευθύνεται εκεί για να προσκυνήσει.

Ο προσκυνητής θα μείνει έκπληκτος από το τεράστιο πλήθος αφιερωμάτων μπροστά από το εικόνισμα του Αρχαγγέλου, από τα οποία κατά καιρούς ορισμένα τοποθετούνται στο μουσείο, όπου φυλάσσεται μεγάλος αριθμός ομοιωμάτων καραβιών, ξύλινων, αλλά και ασημένιων, μικρών κουτιών και μπουκαλιών, που έφερε εκεί η θάλασσα από πολύ μακριά. Υπάρχει παράδοση, ιδίως στους ναυτικούς, να βάζουν μέσα σε μπουκάλια χρήματα και ονόματα για να διαβαστούν κατά τις Ακολουθίες και να τα ρίχνουν στη θάλασσα, τα κύματα της οποίας τα οδηγούν με θαυματουργικό τρόπο στον Πανορμίτη ή σε κάποιο μέρος που έχει κάποια σχέση με τον Αρχάγγελο.

Οι πολυάριθμοι επισκέπτες της Μονής βιώνουν μοναδικά συναισθήματα αντικρίζοντας την κεντρική Πύλη του Μοναστηριού και το Καθολικό του Ταξιάρχου, ενώ εισερχόμενοι στο Ναό συγκινούνται από τις παλιές τοιχογραφίες με τα ασκητικά πρόσωπα και το ξυλόγλυπτο

τέμπλο. Όμως όταν βρίσκονται ενώπιον της μεγαλειώδους θαυματουργής εικόνας του Αρχαγγέλου, το δέος και η κατάνυξη είναι έκδηλα από όλους.

Ο χρόνος ανεγέρσεως του αρχικού ναού του Ταξιάρχου ανάγεται στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, κατά τους οποίους πιστεύεται ότι ανεγέρθησαν οι υπόλοιπες οκτώ Αγγελικές Μονές του νησιού. Ο αρχικός ναός όμως καταστράφηκε από τις συχνές επιδρομές των Σαρακηνών πειρατών, που μάλιστα τότε ολόκληρο το Αιγαίο. Η μετέπειτα ανασύσταση της Μονής ανάγεται, σύμφωνα με μαρτυρίες, πριν τον 15^ο αιώνα.

Το Καθολικό της Μονής, ο κεντρικός δηλαδή ναός, είναι κτισμένος στο κέντρο του περιβόλου του μοναστηριακού συγκροτήματος, ενώ γύρω σε τετράγωνο, ορθογώνιο ή τραπεζοειδές σχήμα είναι τα κελιά, η Τράπεζα, τα εργαστήρια και όλοι οι βοηθητικοί χώροι.

Εσωτερικά ο ναός έχει πλήθος απεικονίσεων, μεταξύ άλλων των θαυμάτων του Αρχαγγέλου Μιχαήλ και των εμφανίσεων του Χριστού μετά την Ανάσταση. Μέχρι το 2001 η κατάσταση ήταν απογοητευτική. Οι αιώνες που πέρασαν άφησαν στις τοιχογραφίες σημάδια σημαντικής φθοράς. Οι αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού προέβησαν στην αποστολή συντηρητών, οι οποίοι κατόρθωσαν να επαναφέρουν αισθητικά τις τοιχογραφίες.

Η ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΤΑΞΙΑΡΧΟΥ

Σήμερα κάθε προσκυνητής που επισκέπτεται την Ιερά Μονή του Πανορμίτη, δύναται να θαυμάσει τις περίτεχνες τοιχογραφίες, αλλά και να νιώσει δέος και συγκίνηση μπροστά στην θαυματουργή υπερμεγέθη Εικόνα του Ταξιάρχου Μιχαήλ του Πανορμίτη.

Η Εικόνα χρονολογείται στο α΄ μισό του 18^{ου} αιώνας. Η αρχική μορφή, από άγνωστη αιτία, υπέστη ανεπανόρθωτη φθορά, η οποία υφίσταται σε τμήμα του ακάλυπτου λαιμού του Ταξιάρχου. Η αιτία αυτής της φθοράς είναι πιθανόν η επικόλληση εκ μέρους των προσκυνητών αργυρών και χρυσών νομισμάτων στο πρόσωπο του Αρχαγγέλου. Η καταστροφή αυτή επέβαλλε την αντικατάσταση της Εικόνας, με την επιζωγράφιση, πρακτική αρκετά διαδεδομένη εκείνη την εποχή. Η τεχνοτροπία ακολούθησε τα δυτικά πρότυπα και φιλοτεχνήθηκε με λάδι σε μουσαμά, ενώ η τοποθέτησή της έγινε μετά την επαργύρωση του φωτοστέφανου της Εικόνας από τον Ιωάννη Πελοποννήσιο.

Στο Καθολικό της Μονής του Πανορμίτη ο προσκυνητής δύναται να θαυμάσει εκτός της Εικόνας του Αρχαγγέλου το εκπληκτικό ξυλόγλυπτο τέμπλο του, το οποίο χρονολογείται από το 1788.

4.7 ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΟΥΜΕΛΑ

Στην Βέροια η Παναγία η Σουμελά είναι ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της πόλης και αποτελεί ένα από τους βασικούς προορισμούς στα ταξίδια με θέμα τα βήματα του Αποστόλου Παύλου.

Η εικόνα της Παναγίας, μετά από ενέργειες του Ελευθέριου Βενιζέλου το 1930, μεταφέρθηκε από τον Πόντο στην Ελλάδα και αρχικά (για 20 χρόνια) φιλοξενήθηκε στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας. Επιθυμία των Ποντίων ήταν να βρεθεί κάποιο μέρος βραχώδες και ήσυχο, παρόμοιο με αυτό στον Πόντο, ώστε να χτιστεί η "Νέα" Μονή που θα φιλοξενούσε την εικόνα, κάτι που έγινε τελικά το 1951 στην περιοχή της Καστανιάς στο Βέρμιο, κοντά στην Βέροια Ημαθίας.

Κάθε χρόνο στις 15 Αυγούστου, στη γιορτή της Παναγίας χιλιάδες επισκέπτες Πόντιοι και μη, από όλη την Ελλάδα συρρέουν στην Παναγία τη Σουμελά για να προσκυνήσουν αλλά και να παρακολουθήσουν τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στον χώρο.

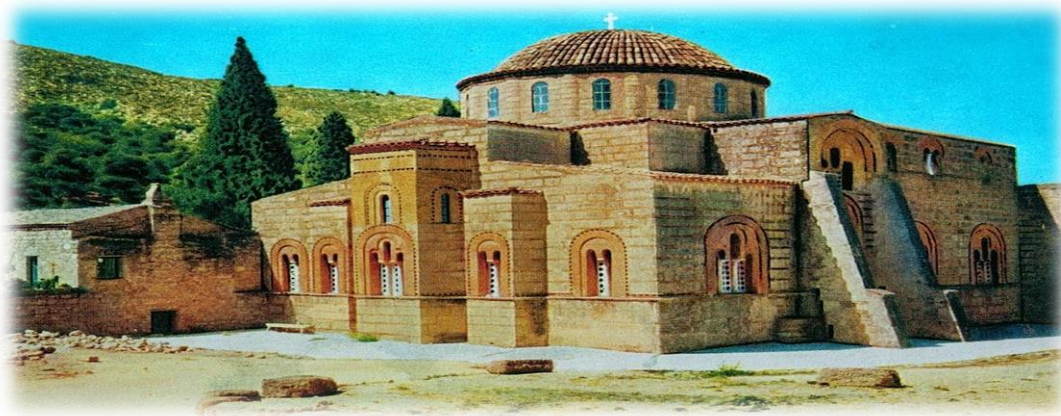
4.8 ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

Η Ιερά Μονή Καισαριανής βρίσκεται καλά κρυμμένη στο μέσο μιας καταπράσινης κοιλάδας εκτάσεως 5.000 στρεμμάτων, μόλις δύο χιλιόμετρα από την ομώνυμη συνοικία των Αθηνών. Είναι ένα από τα σπουδαιότερα και παλιότερα μοναστήρια της περιοχής. Χρονολογείται ότι χτίστηκε μεταξύ του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα στα ερείπια του ναού της Αφροδίτης σε ύψος 350 μέτρων. Ο σημερινός ναός είναι αφιερωμένος στα Εισόδια της Θεοτόκου και τιμάται στις 21 Νοέμβριου, έχει όμως σταματήσει να λειτουργεί το 1833, σύμφωνα με διάταγμα της Αντιβασιλείας του Όθωνα . Το καθολικό, αφιερωμένο στα Εισόδια της Θεοτόκου, ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο του σταυροειδούς, εγγεγραμμένου ναού και φέρει τοιχογραφίες του 18^{ου} αιώνα. Ο νάρθηκας αποτελεί προσθήκη του 17^{ου} αιώνα και οι πιο σύγχρονες τοιχογραφίες είναι έργο του ζωγράφου Ιωάννη. Η παλαιότερη σωζόμενη τοιχογραφία με μορφή Θεοτόκου Δεομένης, 14^{ου} αιώνα, βρίσκεται εξωτερικά του καθολικού και είναι ορατή από το εσωτερικό του παρεκκλησίου.

Κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους η Ιερά Μονή απέκτησε μεγάλη φήμη και αποτέλεσε κέντρο φιλοσοφίας, λόγω της πλούσιας βιβλιοθήκης που διέθετε. Η βιβλιοθήκη αυτή πιθανώς να περιελάμβανε εκτός των άλλων, πλήθος πολυτίμων χειρόγραφων των φιλοσοφικών σχολών της Αθήνας, που έκλεισε ο Ιουστινιανός το 529 μ.Χ. Το 1833 διαλύθηκε με διάταγμα της Αντιβασιλείας του Όθωνα.

4.9 ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ

Η Μονή βρίσκεται έξω από την Αθηνά στις παρυφές του Ποικίλου Όρους. Πρόκειται για το σπουδαιότερο βυζαντινό μνημείο στην Ελλάδα, χρωστά τη μεγάλη φήμη της σε πανελλήνιο αλλά και παγκόσμιο επίπεδο στα εξαιρετικά ψηφιδωτά που κοσμούν τους τοίχους του καθολικού της και υποδηλώνουν τη σχέση του με την Κωνσταντινούπολη. Χτίστηκε τον 6^ο αιώνα στη θέση του αρχαίου ιερού του Δαφναίου ή Δαφνίου Απόλλωνα, όπως απέδειξαν ανασκαφές στον χώρο. Το αριστούργημα της βυζαντινής τέχνης περιλαμβάνεται στον Κατάλογο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO από το 1990 και είναι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

4.10 ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΛΑΥΡΑΣ

Σε μια ειδυλλιακή τοποθεσία στους πρόποδες του όρους Βελιά, λίγο ψηλότερα από τα Καλάβρυτα, βρίσκεται η ξακουστή Μονή της Αγίας Λαύρας, που είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Η ιστορία της είναι άμεσα συνυφασμένη με την έναρξη της επανάστασης του 1821, την ύψωση του λαβάρου και την ορκωμοσία των οπλαρχηγών από τον μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανό.

Το συγκρότημα περικλείεται από τις πτέρυγες των κελιών που σχηματίζουν περίβολο. Στο κέντρο του βρίσκεται το νεότερο καθολικό, που ανήκει στον τύπο της βασιλικής με τρούλο, ενώ δεξιά της κύριας εισόδου του περιβόλου, το καθολικό του 17^{ου} αιώνα, που είναι αγιορείτικου τύπου, δηλαδή μονόκλιτο, με τρεις κόγχες και τρούλο. Η Μονή διαθέτει πλούσια βιβλιοθήκη με σπάνια βιβλία και έγγραφα, και μουσείο με μοναδικά κειμήλια από την ελληνική επανάσταση. Μεταξύ αυτών, το ξακουστό λάβαρο που ύψωσε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός κηρύττοντας την Επανάσταση του 1821, ένα Ευαγγέλιο με διαμάντια, δώρο της αυτοκράτειρας Αικατερίνης της Ρωσίας, και τα άμφια του Παλαιών Πατρών Γερμανού. Επίσης, διαθέτει λείψανα αγίων και την κάρα του Αγίου Αλεξίου, πολιούχου των Καλαβρύτων, δωρεά του αυτοκράτορα Μανουήλ Παλαιολόγου το 1398.

Η Μονή είναι ανδρική και είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου αλλά τιμάται και στις 17 Μαρτίου στην εορτή του Αγίου Αλεξίου.

4.11 ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ (ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ)

Στο πανέμορφο νησί της Αίγινας στο Σαρωνικό κόλπο, κοντά στο χωριό Κοντός, δεσπόζει το γυναικείο μοναστήρι τις Αγίας Τριάδας με τον επιβλητικό ναό του Αγίου Νεκταρίου. Στο χώρο της Μονής βρίσκεται ένα πηγάδι από το οποίο αναμβλύζει Αγίασμα .Εκεί στις 15 Αυγούστου γίνεται το μεγαλύτερο πανήγυρι του νησιού με πλήθος κόσμου να συρρέει στο νησί εκείνες της μέρες. Απέχει λιγότερο από μια ώρα με καράβι από τον Πειραιά και αποτελεί μια εξαιρετική εξόρμηση για τους Αθηναίους όπου συνηθίζουν να το επισκέπτονται τα σαββατοκύριακα καθώς παρέχεται δωρεάν διαμονή και διατροφή .Η μνήμη του εορτάζεται στις 9 Νοεμβρίου με την αγία κάρα του να λιτανεύεται στους δρόμους της Αίγινας και στις 3 Σεπτεμβρίου.

4.12 ΞΑΝΘΗ

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

Πάνω ακριβώς από την Ξάνθη σε σχήμα ισόπλευρου τριγώνου βρίσκονται τρία μοναστήρια. Το πρώτο είναι των Παμεγίστων Ταξιαρχών το οποίο βρίσκεται μέσα σε δάσος βορειοδυτικά της πόλης. Το πότε χτίσθηκε μας είναι άγνωστο μιας και δεν σώζεται καμιά πλάκα με επιγραφή αλλά ούτε και κάποια άλλη μαρτυρία.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΛΑΜΟΥΣ

Το δεύτερο είναι το μοναστήρι της Παναγίας της Καλαμούς το οποίο βρίσκεται βόρεια της πόλης επάνω σε βράχο. Απο εκεί μπορεί ο προσκυνητής να θαυμάσει όλη την ορεινή περιοχή

της Ροδόπης, μέχρι τα σύνορα προς την Βουλγαρία και να αφήσει να πλανηθεί το βλέμμα του μέχρι το βάθος του ορίζοντα στην πεδιάδα της Ξάνθης. Ο ναός τιμάται στην Κοίμηση της Θεοτόκου, τιμάται όμως στις 23 Αυγούστου, κατά την απόδοση της εορτής της Κοιμήσεως. Το όνομα της Μονής προέρχεται από την εύρεση της θαυματουργής εικόνας της Παναγίας μέσα σε καλαμώννα, στην παράχθια περιοχή του ποταμού Κόσυνθου.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΓΓΕΛΙΩΤΙΣΣΑΣ

Τρίτο είναι το μοναστήρι της Παναγίας της Αρχαγγελιώτισσας, βορειοανατολικά της πόλης. Στις παρυφές του ορεινού όγκου της Ροδόπης σε εξαιρετικά θαυμάσια θέση, με θέα προς τον κάμπο της Ξάνθης βρίσκεται η Παναγιά Αρχαγγελιώτισσα. Το μοναστήρι αυτό καθ' όλη την διάρκεια του χρόνου και κυρίως τον Δεκαπενταύγουστο, αν και το καθολικό του είναι αφιερωμένο στα Εισόδια της Θεοτόκου, γίνεται χώρος πανθρακικού προσκυνήματος. Χιλιάδες προσκυνητές την νύχτα της παραμονής της Κοιμήσεως και ανήμερα περιμένουν καρτερικά σε ατέλειωτες γραμμές για να προσκυνήσουν την Θαυματουργή εικόνα της Παναγίας. Σαν χτίσμα το μοναστήρι αυτό όπως είναι σήμερα κτίσθηκε το 1841 επί της εποχής του αιμνήστου μητροπολίτου Ξάνθης Ευγενίου.

4.13 ΝΕΑ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΤΗ ΧΙΟ

Το μοναστηριακό συγκρότημα της Νέας Μονής, το επιφανέστερο μνημείο των μεσαιωνικών χρόνων στη Χίο, ιδρύθηκε στα μέσα του 11^{ου} αιώνα, βρίσκεται σε απόσταση 12 χιλιομέτρων από την πόλη του νησιού και περίπου 4 χιλιόμετρα από το χωριό των Αυγωνύμων. Η Νέα Μονή, λόγω της εξαιρετικής της σημασίας από την άποψη της Ιστορίας της Τέχνης και της Αρχιτεκτονικής αποτελεί το σημαντικότερο βυζαντινό μνημείο της Χίου και είναι ένα από τα σπουδαιότερα του ελληνικού χώρου. Από το 1990 προστατεύεται από την UNESCO και αποτελεί μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς. Τα ψηφιδωτά της Νέας Μονής αποτελούν ένα από τα τρία κορυφαία σύνολα ψηφιδωτών στον ελλαδικό χώρο κατά τον μεσαίωνα. Τα άλλα δύο είναι τα ψηφιδωτά της Μονής του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία και της Μονής Δαφνίου στην Αττική. Ξεχωρίζουν τα δείγματα της τέχνης της Βασιλεύουσας μιας και οι καλλιτέχνες που δούλεψαν εδώ ήταν Κωνσταντινουπολίτες των αυτοκρατορικών καλλιτεχνικών εργαστηρίων, σταλμένοι από τον ίδιο τον αυτοκράτορα και μετέφεραν μαζί τους την τεχνοτροπία τους, παρόμοια με αυτή που διακοσμούσε τα αυτοκρατορικά ανάκτορα. Οι ψηφίδες που χρησιμοποιήθηκαν είναι μικρές και πολυεδρικές κατασκευασμένες από φυσικό λίθο ή γυαλί ώστε να αντανakλούν το φως. Η καλύτερη σωζόμενη παράσταση είναι η Βάπτιση, η οποία μαζί με τη Σταύρωση και την Ανάσταση αποτελεί το αριστουργηματικότερο ίσως τρίπτυχο. Υπάρχουν επίσης και η Μεταμόρφωση και η Αποκαθήλωση, ενώ σώζονται οι δύο από τους τέσσερις Ευαγγελιστές ο Ιωάννης και ο Μάρκος. Το μοναστήρι είναι αφιερωμένο στην Παναγία και σήμερα λειτουργεί ως γυναίκεια Μονή και εορτάζει στις 23 Αυγούστου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Περίοδος διεξαγωγής : Από 1 έως 30 Αυγούστου

Τόπος διεξαγωγής: Σάμος

Πληθυσμός: Άντρες και γυναίκες 20 – 75 ετών

Δείγμα: 100 άτομα

1. Πόσα ταξίδια αναψυχής πραγματοποιείτε κατά τη διάρκεια ενός έτους

- ΕΝΑ
- ΔΥΟ
- ΤΡΙΑ Η ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ

2. Κατά τη διάρκεια των διακοπών σας περιλαμβάνετε επισκέψεις σε εκκλησίες και μοναστήρια ή προτιμάτε την ξεκούραση και την αναψυχή

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ

3. Κατά το προηγούμενο έτος πραγματοποιήσατε κάποιο ταξίδι θρησκευτικού χαρακτήρα

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ

4. Πόσες διανυκτερεύσεις πραγματοποιήσατε στο τελευταίο σας ταξίδι

- ΜΙΑ

- ΔΥΟ
- ΤΡΕΙΣ Η ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ

5. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού σας συνήθως που διαμένετε

- ΣΕ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ
- ΣΕ ΣΠΙΤΙ ΦΙΛΩΝ
- ΣΕ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ

6. Τι μέσα χρησιμοποιείτε για την επιλογή του προορισμού σας

- ΜΜΕ
- ΕΝΤΥΠΑ
- ΡΑΔΙΟ
- ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΦΙΛΩΝ
- INTERNET

7. Ποιους από τους παρακάτω τόπους έχετε επισκεφθεί στο παρελθόν

- ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ
- ΜΕΤΕΩΡΑ
- ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ
- ΠΑΤΜΟΣ
- ΑΛΛΟ

8. Ποιους τόπους θα θέλατε να επισκεφτείτε στο επόμενο ταξίδι σας

- ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ
- ΜΕΤΕΩΡΑ
- ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ
- ΠΑΤΜΟΣ

ΑΛΛΟ

9. Ποια κατηγορία ανθρώπων πιστεύετε ότι επηρεάζει περισσότερο ο θρησκευτικός προορισμός

18-25

25-40

40-60

60-άνω

10. Στην Ελλάδα πιστεύεται είναι ανεπτυγμένος ο θρησκευτικός τουρισμός

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Μετά από έρευνα που πραγματοποιήσα και με βάση τις απαντήσεις που έλαβα κατέληξα στα εξής συμπεράσματα. Σε γενικές γραμμές, οι τουρίστες πριν κλείσουν κάποιο πακέτο διακοπών, ενημερώνονται για τους θρησκευτικούς προορισμούς που υπάρχουν στην χώρα ή στην περιοχή που θα επισκεφτούν. Οι περισσότεροι πραγματοποιούν ένα ταξίδι αναψυχής το χρόνο. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους οι περισσότεροι επισκεφτήκαν κάποιο μνημείο/εκκλησιά/μοναστήρι. Κατά την διάρκεια του προηγούμενου έτους οι περισσότεροι πραγματοποίησαν τουλάχιστον ένα ταξίδι θρησκευτικού χαρακτήρα. Επίσης οι περισσότεροι όταν πραγματοποιούν τέτοιου είδους ταξίδι επιλέγουν να μείνουν σε ξενοδοχείο της περιοχής μέγιστη διάρκεια παραμονής 3 ημέρες. Ακόμα το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος απάντησε όταν θέλουν να πάρουν πληροφορίες επιλέγουν πρώτα τις συστάσεις φίλων και γνωστών και ύστερα το διαδίκτυο. Η πλειοψηφία του δείγματος έχει επισκεφτεί παλιότερα την Παναγιά της Τήνου και θα ήθελαν στο μέλλον να επισκεφτούν τα Μετέωρα και ύστερα η πλειοψηφία του ανδρικού πληθυσμού το Άγιον Όρος. Η ηλικιακή κατηγορία που επηρεάζει ο θρησκευτικός τουρισμός βρίσκεται μεταξύ των 40-60 ετών, διότι οι περισσότεροι νέοι δεν ενδιαφέρονται για τέτοιου είδους ενασχολήσεις και προτιμούν την ξεκούραση και την αναψυχή. Αξιοσημείωτο είναι ότι, στην τελευταία ερώτηση αν θεωρούν ότι ο θρησκευτικός τουρισμός είναι ανεπτυγμένος στην Ελλάδα η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε όχι.

Βέβαια, οι προοπτικές του θρησκευτικού τουρισμού στη χώρα μας είναι πολλαπλάσιες των σημερινών καθώς μπορεί να ενισχύσει τις λιγότερο προβεβλημένες περιοχές.

Στην Ελλάδα όμως είναι ακόμα υπό διαμόρφωση, παρά το πλήθος των θρησκευτικών μνημείων, τις βυζαντινές εκκλησίες, τα μοναστήρια, τις Μονές και τις τοποθεσίες για ιερό προσκύνημα και τη σύνδεσή τους με την παράδοση, τον πολιτισμό και την τέχνη. Κυρίως εντάσσεται ως επίσκεψη στο γενικότερο πρόγραμμα των ταξιδιωτικών γραφείων ή της κρουαζιέρας κατά τη θερινή περίοδο ή στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων ενοριών και συλλόγων στο εσωτερικό.

Αν και υπάρχει έλλειψη σε επίσημα στοιχεία, εκτιμάται ότι ο θρησκευτικός τουρισμός στη χώρα είναι κατά το 85% εσωτερικός. Για την Ελλάδα τις πρώτες θέσεις προτίμησης κατέχουν το Άγιον Όρος, τα Μετέωρα, η Πάτμος, η Σύμη, η Πάρος, η Τήνος κ.ά. Παράλληλα, υπάρχουν σημαντικές Μονές (π.χ. Παναγία Σουμελά στη Βέροια, Αρχάγγελος Μιχαήλ Πανορμίτης στη Σύμη) ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα βήματα του Απόστολου Παύλου.

Ο σύμβουλος Τουριστικής Ανάπτυξης κος Χρήστος Πετρέας επισημαίνει :

«Στην Ελλάδα δεχόμαστε επισκέπτες θρησκευτικού τουρισμού όλων των κατηγοριών και από το εξωτερικό και ιδίως από τις ορθόδοξες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, υπάρχει δε και πολύ μεγάλο τμήμα της αγοράς των Ελλήνων που ταξιδεύουν για λόγους θρησκευτικού τουρισμού». Το πλεονέκτημα για μερικές από τις δραστηριότητες του θρησκευτικού τουρισμού (θρησκευτικές εορτές, προσκυνήματα, πανηγύρεις κ.ά.) είναι ότι «δεν περιορίζονται από την τουριστική σεζόν». Η πολιτιστική θρησκευτική έκφραση «μπορεί να ασκείται όλες τις εποχές, εντός και εκτός τουριστικής περιόδου».

Ακόμα ο διευθυντής πωλήσεων του Athos Hellas Travel Center κ. Γιώργος Λαγός τονίζει: Το κοινό των ταξιδιών θρησκευτικού ενδιαφέροντος «είναι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας,

άνω των 55-60 ετών, με ανεπτυγμένο το θρησκευτικό αίσθημα». Συνδυάζουν δε το θρησκευτικό στοιχείο με περιηγήσεις. Το κίνητρο και η αφορμή για το ταξίδι συνδέονται με τη θρησκεία. Στην Ελλάδα ο θρησκευτικός τουρισμός « λειτουργεί σε εμβρυακή κατάσταση» υποστηρίζει, εξηγώντας ότι στο εσωτερικό τα ταξίδια και οι προσκυνηματικές περιηγήσεις υλοποιούνται μεμονωμένα, κυρίως από ενορίες ή συλλόγους. Ωστόσο διαπιστώνει «γεωμετρική αύξηση στη ζήτηση». Όπως εξηγεί «και τα τουριστικά γραφεία ευθύνονται γι' αυτό» αφού «αν ξεκινήσουν θα υπάρξει ενδιαφέρον». Όμως οι διοργανωτές εκδρομών «αρκούνται στην πεπατημένη, μιας και η οικονομική κρίση στη χώρα αποτρέπει οποιοδήποτε ρίσκο και κάθε τι καινούριο φοβίζει».

Τα τελευταία χρόνια «τα Μετέωρα δέχονται περίπου 850.000 επισκέπτες ετησίως» λέει ο πρόεδρος της Ένωσης Ξενοδόχων νομού Τρικάλων κ. **Σωτήρης Φαμίσης**, σημειώνοντας ότι είναι η πρώτη θρησκευτική κοινότητα στη χώρα, μετά το Άγιον Όρος, καθώς το τελευταίο δεν είναι επισκέψιμο από γυναίκες.

Προτάσεις για την ανάπτυξη των προσκυνημάτων

Παρότι ο θρησκευτικός τουρισμός είναι μια από τις πιο υποσχόμενες εναλλακτικές μορφές, με δεδηλωμένη τη βούληση Πολιτείας και Εκκλησίας για την ανάπτυξή του, στερείται εξωστρέφειας και ολοκληρωμένων στατιστικών στοιχείων. Με απόφαση της Ιεράς Συνόδου, από το 2015 ξεκίνησε έρευνα με συμπλήρωση ερωτηματολογίου για τις Προσκυνηματικές περιηγήσεις και την καταγραφή των μοναστηριακών και λοιπών εκκλησιαστικών προϊόντων.

Η ανάδειξη, η προβολή και η προώθηση της αναγνωσιμότητας και επισκεψιμότητας των ιερών μνημείων, η προσέλκυση και ανάπτυξη των προσκυνημάτων και ταξιδιών θρησκευτικού ενδιαφέροντος και γενικά η βελτίωση της τουριστικής εικόνας της χώρας είναι απαραίτητα έτσι ώστε στο μέλλον να πάρει ο θρησκευτικός τουρισμός τις διαστάσεις που του αξίζουν.

Είναι ξεκάθαρο ότι στη χώρα μας υπάρχουν πολλά περιθώρια ανάπτυξης για τον θρησκευτικό τουρισμό ο οποίος αποτελεί μια ενδιαφέρουσα και πολλά υποσχόμενη εναλλακτική μορφή. Η εποχικότητα του τουριστικού προϊόντος είναι κάτι που δεν τον επηρεάζει γιατί η συγκεκριμένη μορφή δεν είναι εποχική. Για να μπορέσει όμως να διαμορφωθεί πλήρως απαιτούνται σε τοπικό επίπεδο οργανωμένες προσπάθειες εξωστρέφειας τόσο από την Εκκλησία όσο και από την πολιτεία. Είναι απαραίτητη η ανάδειξη και η προβολή όλων των Ιερών Μνημείων με σκοπό την αναγνωσιμότητα τους στις τουριστικές αγορές και την προώθηση της επισκεψιμότητας σε αυτά.

Σε συνεργασία με τουριστικά πρακτορεία μπορούν να διοργανώνονται ταξίδια θρησκευτικού ενδιαφέροντος με αντίστοιχα πακέτα διακοπών όπως συμβαίνει και με τον κλασικό τουρισμό. Είναι επίσης αναγκαία η εφαρμογή σχεδίων τουριστικής προβολής από τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) σε κάθε ελληνική περιφέρεια με σκοπό την ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού. Στην κατεύθυνση αυτή μπορεί να βοηθήσει σημαντικά η κατασκευή εφαρμογών για κινητά τηλέφωνα και άλλες έξυπνες συσκευές στις οποίες θα προβάλλονται μνημεία της θρησκευτικής και πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Μέσω μιας δυνατότητας προβολής ψηφιοποιημένων διαδρομών θα μπορέσει ο επισκέπτης να έχει μια πρώτη επαφή με τον προορισμό πριν πραγματοποιήσει το ταξίδι του. Για όλα αυτά είναι αναγκαία η προώθηση τους στα ηλεκτρονικά μέσα και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έτσι ώστε να γίνουν γνωστά στο ευρύ κοινό αλλά και σε κάθε τουριστική αγορά με στόχο τον θρησκευτικό τουρισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

- ΚΑΔΑ, Σ. 1998. ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ (Τα μοναστήρια και οι θησαυροί τους) . ΑΘΗΝΑ Εκδόσεις: εκδοτική Αθηνών Α.Ε
- ΝΙΚΟΝΑΝΟΣ, Ν. 1992. ΜΕΤΕΩΡΑ, (Τα μοναστήρια και η ιστορία τους) Εκδοτική Αθηνών Α.Ε
- FENNELL A. DAVID, 1999. Ecotourism. An Introduction. Εκδοτική Routledge
- ΒΕΝΕΤΣΑΝΟΠΟΥΛΟΥ Γ. ΜΑΡΩ. 2006. Η Κρατική Συμβολή Στον Τουρισμό (Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού) ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις: INTERBOOKS
- ΚΟΜΙΛΗΣ Π. 2007 ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, Αθήνα, Εκδόσεις: Πρόπομπος
- ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, 2001. Ο χειμερινός τουρισμός στην Ελλάδα, Αθήνα,
- ΑΣΚΕΛΗ ΣΤΕΛΛΑ, 2007. Επιχειρήστε... Αγροτουριστικά. Β' έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις: ΚΕΡΚΥΡΑ
- ΚΡΑΒΑΡΙΤΗΣ, Κ. & ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Α., 2007. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις: INTERBOOKS
- MIDDLETON, V. & HAWKINS, R., 2004. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ ΓΙΑ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις: ΚΡΙΤΙΚΗ
- STEVEN J.PAGE, 2006. ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΜΑΝΑΝΤΖΜΕΝΤ ΣΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ, ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις: ΠΑΠΑΖΗΣΗ
- ΚΟΚΚΩΣΗΣ, Χ. & ΤΣΑΡΤΑΣ, Π. & ΓΚΡΙΜΠΑ, Ε. ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις: ΚΡΙΤΙΚΗ

Ταξιδιωτικοί οδηγοί:

- ΙΡΔΑΝΟΓΛΟΥ Α. 2000. Το Άγιον Όρος (Το περιβάλλον της πανάγιας) Εκδόσεις ROAD

Διαδίκτυο:

www.chios.gr

www.imchiou.gr

<http://ikivotos.gr>

www.discovergreece.com

<http://religiousgreece.gr>

<https://el.wikipedia.org>

www.monastiriaka.gr

www.agiooros.net
<http://www.unesco-hellas.gr>
<http://www.monastiria.gr>
<http://www.fatsimare.gr>
<http://politis.com.cy>
<http://www.rethimno.gr>
<http://www.greekguide.com>
<http://www.diakonima.gr>
www.kalampaka.com
www.cnn.gr
<http://www.visitgreece.gr>
<http://www.tinosinfo.gr>
<http://www.economy365.gr>
<http://www.kathimerini.gr>
<http://www.itep.gr>
<https://www.culture.gr>
<http://www.patmos.gr/>